

پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی

علمی - پژوهشی

شماره ۹

هزار و سیصد و نود و شش - نیمسال اول (دوفصلنامه)

- ۵ حمایت از قربانیان تروریسم در پرتو روند انسانی شدن حقوق بین‌الملل
دکتر حسین شریفی طراز کوهی - فاطمه فتح‌پور
- ۴۹ بررسی فرضیه نسل‌زدایی ایزدی‌های عراق توسط داعش
دکتر مرتضی جوانمردی صاحب - محمدباقر رستگار مهجن‌آبادی
- اراده آزاد به مثابه رکن مسؤولیت کیفری در جدال سازگارانگاری و ناسازگارانگاری
دکتر رحیم نوبهار - محمدرضا خط‌شب
- ۸۷ بررسی جرم‌شناختی تأثیر بیماری افسردگی ماژور بر نگرش نسبت به مواد مخدر
غلامحسین کریمی کهکی - مهری زمان‌زاده بهبهانی
- ۱۱۵ انسجام حقوقی در حقوق کیفری بین‌المللی (با توجه به کثرت در منشأ و ارگان‌های اجرایی - قضایی)
دکتر علیرضا باقری ایبانه
- ۱۴۵ مفهوم قربانی در حقوق بین‌الملل کیفری
دکتر سیدابراهیم حسینی - دکتر سیدقاسم زمانی

http://jclc.sdil.ac.ir/article_49818.html

حمایت از قربانیان تروریسم در پرتو روند انسانی شدن حقوق بین الملل

دکتر حسین شریفی طراز کوهی* - فاطمه فتح پور**

چکیده

هنجارها و ساختارهای حقوق بین الملل در فضایی برزخ گونه متأثر از دو رویکرد کلی دولت محورانه و انسان محور تکوین و تحول می یابد. روند انسانی شدن ریشه دار در آموزه های اخلاقی کانت که سبب تغییر نگرش و تحول در جایگاه فرد در نظام حقوق بین الملل گردیده است در حوزه تروریسم و قربانیان آن نیز تأثیرگذار ظاهر شده است. توجه به افراد و حمایت از آنان در برابر اقدامات تروریستی و ضد تروریستی که پیشتر در چارچوب گفتمان دولت محورانه (گروسیوسی) حقوق بین الملل معنا و محملی نداشت با تأثیرپذیری از گفتمان کانتی و انسان محور حقوق بین الملل موضوعیت پیدا کرده است.

این حرکت با اتخاذ اعلامیه مجمع عمومی سازمان ملل متحد در سال ۱۹۸۵ آغاز و پس از آن در اسناد مختلفی در سطح جهانی و منطقه ای پی گرفته شد. در عین حال علاوه بر هنجارها، ساختارها نیز از این موضوع تأثیر پذیرفته اند. در مجموع هر چند حرکت آغاز شده در راستای حمایت مادی و معنوی از قربانیان تروریسم اقدامی کاملاً شایسته و درخور تحسین است، اما به نظر می رسد تلاش های انجام شده کافی نیست؛ علاوه بر افزایش گستره اقدامات حمایتی، محتوای حقوق نرم اسناد بین المللی باید در قالب کنوانسیون های الزام آور درآید. در عین حال حمایت از قربانیان تروریسم نیازمند اصلاحاتی در ساختارهای حقوق بین الملل است.

* دانشیار گروه حقوق عمومی و بین الملل دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، نویسنده مسؤول

Email: hsharifit@yahoo.com

** دانشجوی دکترای حقوق بین الملل دانشگاه شهید بهشتی

Email: ffathpour@yahoo.com

کلیدواژه‌ها:

تروریسم، قربانیان تروریسم، حمایت از قربانیان، اقدامات تروریستی، مبارزه با تروریسم.

«در ماه آوریل سال ۲۰۰۷ یعنی بیش از پنج سال و نیم پس از مرگ مادرم، من و خواهرم تماسی از دفتر آزمایشات پزشکی شهر نیویورک دریافت کردیم. آنها به ما گفتند که پای چپ مادرم را شناسایی کرده‌اند؛ کامل تا مچ پا و در آتش نسوخته است. ظاهراً در زمان برخورد هواپیمای حامل مادرم به ساختمان برج تجارت جهانی از فراز آسمان به منطقه دورتری پرتاب شده بود. آنها به ما گفتند که اعتقاد دارند بدن مادرم به قطعات بی‌شماری متلاشی و تکه‌تکه شده ... من در یک قطار از شهر نیویورک تا بوستون پای مادرم را حمل کردم. تمام آن سه ساعت و نیم پای او را در دامانم نگه داشتم و بسیار غم‌انگیز است که به شما بگویم یک پا تا چه اندازه سبک‌وزن است اما خوشحال بودم که حداقل بخشی از پیکر او را یافته‌ام و بسیار غم‌انگیز و دردناک است که بگویم با این وجود میان خانواده‌ها و بازماندگان یازده سپتامبر من یکی از خوش‌شانس‌ترین‌ها هستم چون هزار و صد و بیست و شش خانواده از بازماندگان یازده سپتامبر هرگز و هرگز حتی قطعه کوچکی از پیکر عزیزانشان پیدا نشد».

کری لیماک؛ یکی از قربانیان حادثه ۱۱ سپتامبر در آمریکا

مقدمه

تروریسم پدیده هولناک و دهشتناکی است که همواره انسان‌های بی‌گناه بسیاری را با فجیع‌ترین وضع ممکن به کام مرگ فرستاده است. گروه‌های زیادی در سرتاسر جهان وجود دارند که با انگیزه‌های مختلف و برای پیشبرد خواسته‌ها و مقاصد خویش متوسل به تاکتیک‌های تروریستی شده و با کشتارهای کورکورانه و بدون هدف انسان‌های بی‌گناه در پی دستیابی به مقاصد خویش هستند. مبارزه با این پدیده شوم نیز از قدیم‌الایام دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی را به تلاش واداشته، هرچند که در عمل به توفیق چندانی دست نیافته‌اند. آمارها گویای این واقعیت هستند که در سال ۲۰۱۴ شاهد افزایش ۱۷۲ درصدی در تعداد شهروندان عادی که قربانیان تروریسم شده‌اند، هستیم که حدود سه‌چهارم از این تعداد مربوط به سه گروه است: بوکوحرام، جنگجویان فولانی و داعش.^۱

علاوه بر افزایش تعداد قربانیان، شیوه‌های ارتکاب اقدامات تروریستی نیز خشونت‌بارتر

1. "Global Terrorism Index," Institute For Economics And Peace, Accessed April 27, 2015, <http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2016/11/Global-Terrorism-Index-2016.2.pdf>

شده است. آنچه داعش آشکارا در مجلات و فیلم‌های منتشره به نمایش می‌گذارد تصویری به غایت هولناک و فجیع از اقدامات تروریستی است. زنده سوزانیدن افراد در قفس، سر بریدن افراد با چاقو، بستن یک شخص به دو ماشین و کشیدن وی از دو جهت مخالف و متلاشی شدن بدن، اعدام‌هایی که توسط اطفال ۸-۹ ساله با کلت کمری و با شلیک مستقیم به سر اسیر صورت می‌گیرد، گوشه بسیار کوچک از فجایعی است که داعش هر روز می‌آفریند و اقدام به چاپ و انتشار تصاویر مربوط به آنها می‌کند. علاوه بر این، گروه‌های تروریستی جدید و نوظهور گوی سبقت را از رقیبان می‌ربایند. به نحوی که در سال ۲۰۱۴ بوکوحرام با ۳۱۷ درصد افزایش در تعداد تلفاتی که مسؤولیت آنها را به عهده گرفته گوی سبقت را از داعش ربوده و مرگ‌بارترین گروه تروریستی جهان نام گرفته است.^۲ بوکوحرام و داعش هر دو از جمله گروه‌های تروریستی می‌باشند که پس از ۱۱ سپتامبر و اقدامات ضدتروریستی متعاقب آن به وجود آمده‌اند. داعش به رهبری ابوبکر البغدادی که ریشه آن به گروه «القاعده در عراق» باز می‌گردد در نهایت اقداماتی آنچنان وحشیانه و هولناک انجام می‌دهند که رهبر کنونی گروه القاعده ایمن الظواهری نیز لب به شکایت گشوده و اقدامات داعش در عراق و سوریه را خشن و وحشیانه می‌خواند!!! و در گذشته نیز خطاب به ابومصعب الزرقاوی (رهبر سابق القاعده در عراق) هشدار می‌دهد که شیعیان عادی را نکشد و علی‌الخصوص از کشتن سران مذهبی و قبایل سنی خودداری نماید. اما بی‌هیچ فایده‌ای، القاعده در عراق حتی اعضای گروه‌های سنی شورشی نظیر و رقیب خود را به قتل می‌رساند.^۳ و بدین‌سان دسته‌دسته افراد بی‌گناه، قربانی اقدامات تروریستی می‌گردند.

این سکه روی دیگری نیز دارد؛ تروریسم به طریق دیگری نیز از انسان‌های بی‌گناه قربانی می‌گیرد؛ جایی که انسان‌ها قربانی اقداماتی می‌شوند که در راستای مبارزه و سرکوب تروریسم صورت می‌گیرد. آمریکا از پهپادها در کشورهای مختلفی از جمله افغانستان، یمن، عراق، سوریه، سومالی و به طور برجسته‌ای در مناطق قبیله‌ای نشین وزیرستان شمالی و جنوبی پاکستان برای مقاصد نظامی و در راستای مقابله با تروریسم و کشتن نیروهای گروه‌های تروریستی از جمله طالبان و القاعده استفاده نموده است.^۴ به طور مشخص نخستین

2. Ibid., 4.

3. Daniel Byman, *Al Qaeda, The Islamic State, And The Global Jihadist Movement: what Everyone Needs To Know* (Oxford: Oxford University Press, 2015), 85.

4. Michael N. Schmitt, *Counter-Terrorism And The Use Of Force In International Law* (Garmisch-Partenkirchen: Marshall Center Papers, 2011), 2.

عملیات پهپادهای آمریکایی در پاکستان به نوامبر ۲۰۰۴ برمی‌گردد، این حمله که ادعا می‌شود با هدایت ارتش پاکستان صورت گرفت به کشته شدن یکی از فرماندهان طالبان، سه تن از افراد نزدیک به وی و دو کودک ۸ و ۱۴ ساله در روستای دوک از توابع وزیرستان جنوبی منجر شد. انگلستان نیز در سال ۲۰۰۷ استفاده از پهپادها در افغانستان را آغاز نمود.^۵ سیاست پیش‌روی مقامات آمریکایی در استفاده از پهپادها در زمان تصدی بوش و باراک اوباما با یکدیگر متفاوت بوده است. در حالی که در زمان بوش حملات بر علیه اشخاص بر اساس یک لیست مشخص شده قبلی (Kill List) و با مشخص بودن دقیق هویت شخص صورت می‌گرفت، در زمان دولت باراک اوباما استفاده از پهپادها گسترش پیدا کرده و حملات، بدون مشخص بودن دقیق هویت شخص بر علیه هر فردی که دارای رفتار مشکوکی بود، صورت می‌پذیرفت و بنابراین اشتباهات زیادی در محاسبه یا شناسایی اشخاص مورد هدف صورت می‌گرفت. هرچند اطلاع و آمار دقیق و مشخصی از تعداد حملات و نیز قربانیان وجود ندارد اما بر اساس گفته یک سناتور آمریکایی، تا اوایل سال ۲۰۱۳، حدود ۴۷۰۰ نفر در عملیات پهپادهای آمریکایی کشته شده‌اند که در میان لیست قربانیان، نام تعداد زیادی غیرنظامی از جمله کودکان و زنان سالخورده نیز به چشم می‌خورد.^۶ این در حالی است که مطالعه در خصوص قربانیان نشان می‌دهد که در بسیاری موارد، شخص به لحاظ سنی یا وضعیت اجتماعی از موقعیتی برخوردار بوده که نمی‌توانسته کمترین ارتباطی با طالبان، القاعده و نیروهای مرتبط با آنها داشته باشد و حملات در حالی اتفاق افتاده که فرد در یک روستا و به زندگی عادی خویش مشغول بوده است و اسفبارتر آنکه کودکان و وابستگان این اشخاص شاهد عینی این حملات بوده‌اند. همان‌طور که رئیس‌جمهور سابق پاکستان آصف‌علی زرداری گفته است: «حملات پهپادها، در دولت ما منجر به میزان بالایی تلفات جانی و همین‌طور مالی گردیده است. این حملات نتیجه معکوس به بار می‌آورند و باید فوراً متوقف شوند».^۷

حملات پهپادها، تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم دیگری نیز بر زندگی مردم غیرنظامی

-
5. Marion Birch, Gay Lee and Tomasz Pierscionek, *Drones: The Physical and Psychological Implications of a Global Theatre of War* (London: Medact, 2012), 4.
  6. Amnesty International, *Will I Be Next? "Us Drone Strikes in Pakistan* (London: Amnesty International Publication, 2013), 12.
  7. Michael Boyle, "The Costs and Consequences of Drone Warfare," *International Affairs* 89(1) (2013): 1-29. <https://www.Law.Upenn.Edu/Live/Files/1984-Costs-And-Consequences-Of-Dronewarfare>.

داشته که از جمله می‌توان به تأثیر بر سلامت روانی، خسارت مستقیم به اموال و تحمیل مشقت اقتصادی، ایجاد محدودیت برای دسترسی به تحصیل و فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اشاره نمود. در حال حاضر مدارک قابل توجهی وجود دارد که حملات پهپادهای آمریکایی بر اساس الگویی موسوم به «حمله مضاعف یا دوگانه» (Double Tap) صورت می‌پذیرد. مدارک اثبات می‌کند که پس از یک حمله اولیه، طی لحظات بعدی حملات دیگری به همان نقطه صورت خواهد گرفت؛ این موضوع در ابتدا ضمن بالا بردن تعداد قربانیان، زمینه‌ساز ایجاد نوعی وحشت از کمک و امداد رسانی برای نجات جان مصدومان در اطرافیان خواهد بود. مصاحبه با شاهدان عینی و افراد نجات‌یافته نشان می‌دهد که به سبب وجود این وحشت، مردم از نزدیک شدن به محل اصابت موشک و کمک به مجروحان تا دقایقی نسبتاً طولانی خودداری می‌کنند که این موضوع نیز در وهله بعدی یک آسیب به سلامت روانی اجتماع وارد خواهد کرد.^۸ تأثیر دیگری که حملات بر مردم غیرنظامی داشته خسارت شدید به اموال و تحمیل مخارج و نتیجتاً ایجاد مشقت اقتصادی برای آنان بوده است. بسیاری از افراد مصاحبه‌شونده به سبب وارد آمدن خسارت شدید و جدی به منازل یا از دست دادن سرپرست خانواده و یا پرداخت هزینه‌های سنگین برای معالجه یا نگهداری از فرد معلول یا مجروح خانواده متحمل سختی در معیشت شده‌اند.^۹

همچنین مصاحبه با افراد و پژوهشی از متخصصان سلامت روانی نشان از وجود علائم و نشانه‌های اضطراب و استرس شدید ناشی از پرواز پهپادها بر فراز محل زندگی آنها و وحشت از حمله دارد.^{۱۰} چرا که پهپادها اغلب ۲۴ ساعت شبانه‌روز در حال پرواز هستند و گاهی اوقات پنج یا شش پهپاد بر فراز یک منطقه و در نزدیکی سطح زمین پرواز می‌کنند.^{۱۱} همچنین شمار زیادی از مصاحبه‌شوندگان از تأثیر غیرمستقیم حملات پهپادها بر دسترسی به تحصیل کودکان می‌گویند. در واقع به چند دلیل این موضوع ادامه تحصیل کودکان را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد؛ نخست آنکه کودکان معلول یا مجروح توانایی فیزیکی، ذهنی و مالی کمتری برای تحصیل دارند، دوم آنکه برخی خانواده‌ها به سبب از دست دادن سرپرست خانواده در راستای کمک به معاش خانواده و ایجاد درآمد از ادامه تحصیل کودک جلوگیری و یا وی را

8. Stanford Clinic, *Living Under Drones: Death, Injury, and Trauma to Civilians from Us Drone Practices in Pakistan* (Stanford: Stanford Law School Publication, 2012), 73-76.

9. Ibid., 77.

10. Ibid., 81-84.

11. Birch, Lee and Pierscionek, op.cit., 8.

به نگهداری از فرد مجروح یا معلول خانواده می‌گمارند.^{۱۲}

بنابراین با توجه به موضوعاتی که عنوان گردید هم تروریسم و هم مبارزه قهری و سرکوب‌گرانه با تروریسم علاوه بر تحمیل تلفات جانی، تأثیرات روحی و روانی و اقتصادی بسیاری برجای گذاشته و طیف وسیعی از افراد بی‌گناه را قربانی می‌نماید. از این رو موضوع توجه به قربانیان تروریسم؛ چه آنها که مستقیماً از اقدامات تروریستی متضرر شده‌اند و چه آنها که قربانی اقداماتی گشته‌اند که در راستای مبارزه با گروه‌های تروریستی صورت می‌گیرد توجه ویژه‌ای می‌طلبد. با این مقدمه در این نوشتار موضوع حمایت از قربانیان تروریسم در چارچوب هنجارها و ساختارهای بین‌المللی مورد بررسی قرار خواهد گرفت. همچنین رویه داخلی دولت‌ها نیز به صورت مختصر بیان می‌گردد. این مقاله در پی پاسخ به این پرسش است که در ساختار کنونی نظام حقوق بین‌الملل چه رویکردی نسبت به حمایت از قربانیان تروریسم وجود دارد، روند انسانی شدن حقوق بین‌الملل چه تأثیرات ساختاری و هنجاری بر حمایت از قربانیان تروریسم نهاده، گستره این حمایت تا کجاست و کدام قربانیان تحت شمول این حمایت‌ها قرار می‌گیرند؟

۱- تعریف مفاهیم

۱-۱- تروریسم

در سال ۱۹۹۴ مجمع عمومی طی قطعنامه ۴۹/۶۰ با عنوان «اعلامیه معیارهایی برای حذف تروریسم بین‌المللی» اعلام نمود که اعمال مجرمانه محاسبه‌شده یا منظور شده برای ایجاد رعب و وحشت در میان عامه مردم، گروهی از انسان‌ها یا شخصیت‌های خاص با مقاصد سیاسی تحت هر شرایطی غیرموجه هستند؛ حال ماهیت آنها را سیاسی، فلسفی، عقیدتی، نژادی، قومی، مذهبی یا هر چیز دیگری در نظر بگیریم که بتوانند آنها را توجیه کنند.^{۱۳} حائز اهمیت است که این قطعنامه به روش کنسانسوس به تصویب رسید و در شماری از قطعنامه‌های بعدی تکرار شد.

طبق بند ۱ و ۲ قطعنامه شماره ۵۱/۲۱۰ مجمع عمومی در سال ۱۹۹۶: ۱- همه اعمال، روش‌ها و رویه‌های تروریسم، جرم، غیرموجه و قویاً محکوم است، در هر جا و از سوی هر کس

12. Stanford Clinic, op.cit., 85.

13. United Nations General Assembly Resolution 49/60, 1994.

ارتکاب یابد؛ ۲- اعمال مجرمانه که به قصد ایجاد رعب و وحشت در بین عامه مردم، گروهی از اشخاص یا اشخاص معین با اهداف سیاسی ارتکاب می‌یابد، در هر حال غیر قابل توجیه است، قطع نظر از اینکه مرتکبین چه انگیزه‌های سیاسی، فلسفی، ایدئولوژیک، نژادی، قومی، مذهبی و غیر اینها داشته باشند.^{۱۴}

۱-۲- قربانی تروریسم

ماده ۱ اعلامیه «اصول بنیادین عدالت برای قربانیان سوءاستفاده از قدرت» نیز قربانی را اینگونه تعریف می‌نماید: «قربانیان افرادی هستند که در پی فعل‌ها یا ترک فعل‌های ناقض حقوق کیفری دولت‌های عضو از جمله قوانینی که سوءاستفاده مجرمانه از قدرت را ممنوع کرده‌اند به شکل فردی یا گروهی به آسیب بدنی، روانی، رنج عاطفی، زیان اقتصادی یا آسیب اساسی به حقوق بنیادین خود دچار شده‌اند.»

یک تعریف دیگر نیز می‌توان از واژه قربانی در پاراگراف هشت اصول پایه و راهنمای حق بر جبران و اعاده قربانیان نقض‌های شدید حقوق بین‌الملل بشر و نقض‌های جدی حقوق بین‌الملل بشردوستانه ضمیمه شده به قطعنامه کمیسیون حقوق بشر ۲۰۰۵/۳۵ یافت: در چارچوب این سند، قربانیان افرادی هستند که به صورت انفرادی یا دسته‌جمعی متحمل صدمه فیزیکی یا آسیب روانی، رنج و درد عاطفی، ضرر مالی و اختلال اساسی در حقوق بنیادین از قبل فعل یا ترک فعلی گردیده‌اند که نقض شدید حقوق بنیادین بشر یا نقض جدی حقوق بشردوستانه به شمار می‌آید.

۱-۳- اقسام قربانیان تروریسم

وقتی سخن از قربانیان تروریسم به میان می‌آید طیف وسیعی از افراد مدنظر است. گزارشگر ویژه شورای حقوق بشر چهار دسته اصلی از قربانیان را مورد شناسایی قرار می‌دهد. قربانیان مستقیم تروریسم، قربانیان ثانویه تروریسم، قربانیان غیرمستقیم تروریسم و قربانیان بالقوه تروریسم.^{۱۵}

14. United Nations General Assembly Resolution 51/210, 1996.

15. Report of the Special Rapporteur on the Promotion and Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms While Countering Terrorism, Ben Emmerson, A/HRC/20/1,4 JUNE 2012, Human Rights Council.

۱-۳-۱- قربانیان مستقیم تروریسم^{۱۶}

اشخاص حقیقی که در نتیجه یک عمل تروریستی کشته یا متحمل آسیب روانی یا فیزیکی جدی شده‌اند.^{۱۷} اقدامات تروریستی اغلب تعداد زیادی قربانی مستقیم دارد که حقوق بنیادین بشری آنها از جمله حق بر حیات و حق بر امنیت فیزیکی نقض یا مورد تهدید واقع شده است.

۱-۳-۲- قربانیان ثانویه تروریسم^{۱۸}

اشخاص حقیقی که وابستگان و نزدیکان قربانیان مستقیم تروریسم هستند. مجمع عمومی این موضوع را مورد پذیرش قرار داده که واژه قربانی در جای مقتضی خانواده درجه یک و یا وابستگان قربانی مستقیم را نیز شامل می‌شود.^{۱۹} این موضوع صراحتاً از سوی نهادهای منطقه‌ای حقوق بشر در چارچوب الزامات و تعهدات مثبت دولت‌ها برای حمایت از حق حیات مورد شناسایی قرار گرفته است.^{۲۰} همین‌طور اصول راهنمای کمیته وزرای شورای اروپا در خصوص حمایت از قربانیان اقدامات تروریستی این حمایت‌ها را در شرایط مقتضی به خانواده نزدیک و درجه یک قربانیان مستقیم نیز تسری می‌دهد.^{۲۱}

۱-۳-۳- قربانیان غیرمستقیم تروریسم^{۲۲}

اشخاصی که متحمل آسیب روحی و فیزیکی شدید در نتیجه غیرمستقیم یک عمل تروریستی شده‌اند این دسته شامل: ۱- اعضای جامعه (از جمله گروه‌گان‌ها یا عابرین پیاده) که به خاطر استفاده از نیروی مرگبار علیه افراد تروریست و مظنون به اقدامات تروریستی کشته یا مجروح شده‌اند؛ ۲- شاهدین عینی که در نتیجه دیدن حادثه خشونت‌بار تروریستی متحمل آسیب جدی روانی شده‌اند؛ ۳- اشخاصی که از سوی مقامات صلاحیتدار عمومی پس از آنکه اشتباهاً به عنوان مظنونان تروریست شناسایی شده‌اند، مورد حمله مرگبار قرار گرفته‌اند؛ ۴- نیروهای امداد و نجات که در نتیجه شرکت در اقدامات امدادی متحمل آسیب و صدمه روانی یا

16. Direct Victims of Terrorism.

17. General Assembly Resolutions 40/34 (1985); And 60/147 (2005), Annex, Chap. V, Para. 8.

18. Secondary Victims of Terrorism.

19. General Assembly Resolutions 40/34 (1985); and 60/147 (2005), Annex, Chap. V, Para. 8.

20. ECHR, *Finogenov and others V. Russia*, Nos. 18299/03 and 27311/03, Para. 205; Also *Inter-American Court of Human Rights (IACtHR), Velasquez Rodriguez V. Honduras*, Judgment of 21 July 1989, Paras. 50-52; and *Aloeboetoe Et Al. V. Surinam*, Judgment of 10 September 1993, Para. 71.

21. Chap. I - Principles, Para. 1.

22. Indirect Victims of Terrorism

جسمی شده‌اند.^{۲۳}

۱-۳-۴- قربانیان بالقوه تروریسم^{۲۴}

در راستای ایجاد یک سند جامع در خصوص حقوق و تعهدات در این حوزه، قربانیان بالقوه اقدامات تروریستی آتی یک دسته مهم دیگر است که باید به دسته‌های فوق افزود. این افراد ذی‌نفعان اصلی تعهدات دولت‌ها طبق ماده ۶ میثاق حقوق مدنی و سیاسی هستند. به علاوه پیشگیری از اقدامات آتی تروریستی بخش مهمی از تعهدات دولت طبق ماده ۶ میثاق به شمار می‌آید که در راستای آن اقداماتی عاجل و سریع همچون بازجویی و تحقیق مستقل و بی‌طرفانه در خصوص هر عمل تروریستی باید صورت پذیرد.^{۲۵}

۲- روند انسانی شدن حقوق بین‌الملل

پیش از شروع بحث در خصوص حمایت از قربانیان در نظام حقوق بین‌الملل باید ویژگی‌ها و چارچوب این نظام را شناخت. حقوق بین‌الملل در برزخ میان واقعیت موجود (حاکمیت بی‌چون و چرای دولت‌ها) و تلاش برای درک و نهادینه کردن ارزش‌ها و آرمان‌های معطوف به اعتلای روح انسانیت در روابط میان تابعان حقوق بین‌الملل رشد و تکوین یافته است به طور کلی حقوق بین‌الملل متأثر از آموزه‌های دو مکتب فلسفی واقع‌گرایانه (پوزیتیویسم) و آرمان‌گرایانه (حقوق طبیعی کلاسیک و مدرن) است. حقوق بین‌الملل در ابتدا تحت تأثیر اندیشه‌های هوگو گروسیوس پای به عرصه وجود نهاد؛ گروسیوس گفتمان حاکمیت‌محور دارد. مفهوم دولت در آثار وی از جایگاه ویژه و مهمی برخوردار است. او دولت و حفظ منافع آن را غایت حقوق بین‌الملل می‌داند. گروسیوس انسان را منفعت‌طلب و در عین حال اجتماعی و اجتماع‌پذیر می‌داند که برای حصول منافع خویش بر تشکیل اجتماع و مشارکت در آن گردن می‌نهد اما این جامعه بایستی مبتنی بر نظم و سازمان‌یافتگی باشد.^{۲۶} از این رو تشکیل دولت را مسبوق به قرارداد اجتماعی می‌داند، اما این قرارداد دو مرحله دارد: الف) پیمان مشارکت به این معنا که مردم برای ایجاد جامعه مدنی با هم توافق می‌کنند؛ و ب) پیمان

23. General Assembly Resolutions 40/34 (1985); and 60/147 (2005), Annex, Chap. V, Para. 8.

24. Potential Victims of Terrorism.

25. Report of the Special Rapporteur on the Promotion and Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms While Countering Terrorism, Ben Emmerson, A/HRC/20/1, 4 JUNE 2012, Human Rights Council.

26. J.B Schneewind, *Moral Philosophy from Montaigne to Kant* (New York: Cambridge University Press, 2003), 89.

انقیاد که به موجب آن مردم صاحب قدرت را به سروری برمی‌گزینند و به اطاعت گردن می‌نهند، اما پس از انتقال دیگر نمی‌توانند حاکم را مسؤول بشمارند یا علیه او طغیان کنند هرچند که رفتار نادرست داشته باشد و قوانین غیرعادلانه وضع نماید. گروسایوس نظریهٔ قرارداد اجتماعی را بسیار جدی می‌گیرد و گویا آن را یک واقعه تاریخی می‌انگارد. فرض او بر این است که در ایجاد هر دولتی چنین توافقی وجود داشته است و مردم به میل و رغبت خود عمل کرده‌اند، هر ملتی یک شکل از حکومت را پسندیده‌اند اما همین که مردم حکومتی را پسندیدند و اختیارات خود را به او دادند دیگر نمی‌توانند از او بازپرسی کنند و باید او را تحمل کنند.^{۲۷} به عبارت دیگر، حکومت به صورت عقدی/پیمانی شکل می‌گیرد و مشروعیت پیدا می‌کند اما به نحو ایقاعی استمرار پیدا می‌کند. از نظر وی روابط بین‌المللی مبتنی بر قواعدی است که از ارادهٔ دولت‌ها ناشی شده و منشأ اجباری بودن قواعد حقوق بین‌الملل را وضع آنها توسط دولت‌ها می‌داند. در عین حال او حکومت را برای افراد و در خدمت آنها نمی‌داند بلکه قائل به «حکومت بر مردم» و از همین رو قدرت زیاد و فوق‌العاده و بدون نیاز به پاس‌خگویی برای حکام است.^{۲۸} گو اینکه حق حاکمیت را نوعی حق مالکیت می‌داند که نسبت به مردمان وجود دارد.

در مقابل این رویکرد و نگاه دولت‌محورانه به ساختار حقوق بین‌الملل اندیشه‌های امانوئل کانت قرار دارد. در اندیشهٔ کانت این اخلاق است که بر سیاست حکم می‌راند و انسان‌ها بالذات غایت هستند. مهم‌ترین ویژگی نوشته‌های کانت آن است که در آنها اخلاق بر سیاست حکم می‌راند و بنابراین بار دیگر به جهان افلاطونی پا می‌گذاریم.^{۲۹} فلسفه کانت به عنوان یک مجموعه تفکر یگانه، دارای اعتبار است. وی گفتمان انسان‌محور دارد و پرچم‌دار اخلاق‌گرایی نوین است.^{۳۰} او معتقد است فلسفه حاکمیت، زمانی معنا دارد که انسان غایت آن باشد و در این راستا منظور از مکتب کانتی حقوق بین‌الملل نوعی جهت‌گیری با ابتدای بر اخلاق و بشریت در تحولات و تکوین حقوق بین‌الملل است. گفتمان اخلاق‌محور کانت با مدنظر قرار دادن انسان به عنوان غایت خویش پس از تأثیرگذاری در تدوین اهداف و اصول

۲۷. محمدعلی موحد، در هوای حق و عدالت (تهران: نشر کارنامه، ۱۳۸۱)، ۱۵۸-۱۵۷.

28. Richard Tuck, *The Right of War and Peace: Political Thought and International Order from Grotius to Kant* (Oxford: Oxford University Press, 2002), 82.

۲۹. عبدالرحمن عالم، تاریخ فلسفه سیاسی غرب (عصر جدید و سدهٔ نوزدهم) (تهران: مرکز چاپ و انتشارات

وزارت امور خارجه، ۱۳۸۷)، ۴۵۷.

30. Charles Covell, *Kant and the Law of Peace: A Study in the Philosophy of International Law and International Relations* (London: Palgrave Macmillan, 1998), 16.

سازمان ملل متحد و نیز اعلامیه جهانی حقوق بشر، نسل‌های مختلف حقوق بشر و اسناد حقوق بشری مختلف را ثمر داد و سبب تغییر نگرش و تحول در جایگاه فرد در نظام حقوق بین‌الملل گردید.^{۳۱}

تأثیرگذاری آموزه‌های کانت بر ساختارها و هنجارهای حقوق بین‌الملل تعبیر به انسانی شدن حقوق بین‌الملل می‌شود. منظور از انسانی شدن حقوق بین‌الملل، توجه به ملاحظات انسانی در روابط بین دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی است.^{۳۲} روند انسانی شدن ریشه‌دار در آموزه‌های اخلاقی کانت، حوزه‌های مختلف حقوق بین‌الملل از حقوق مخاصمات گرفته تا حقوق معاهدات، مسؤولیت بین‌المللی، تابعان و منابع حقوق بین‌الملل را تحت تأثیر خود قرار داده است. در جریان تحولات حقوق بین‌الملل هرچند هنوز حاکمیت مورد احترام است اما نگاه‌ها بیشتر از آنکه به حاکمیت کشورها معطوف باشد به حاکمیت ملت‌ها است.^{۳۳} در روزگار ما مباحثی مانند مداخله بشردوستانه، حقوق بشردوستانه، عدالت بین‌المللی کیفری، محاکمه جنایتکاران جنگی، محاکمه‌پذیری سران دولت‌ها، نسبی بودن حقوق بشر، محیط زیست، حمایت از پرندهگان مهاجر، بشریت، مفهوم میراث مشترک بشری در مباحث حقوق دریا و فضا و بالاخره بشری شدن حقوق بین‌الملل و کاهش یا تحدید نقش اراده محض دولت‌ها در

۳۱. کانت به عنوان یک فیلسوف در درجه اول به دنبال پی‌ریزی یک نظام اخلاقی فردی جهت دستیابی انسان به کمال و سعادت است و کاری به سیاست و حقوق ندارد، اما وی به خوبی از این موضوع آگاه بود که انسان پیوند عمیقی با اجتماع و اقتدارات عالیه آن دارد و لذا ترسیم هرگونه برنامه‌ای برای آینده انسان بدون در نظر گرفتن این پیوندها بدون فایده خواهد بود. به عبارتی، فرد انسانی هر اندازه اخلاق مدار باشد در مقابله با جامعه‌ای که در وضع طبیعی قرار دارد و حاکمیتی که خودسرانه اعمال می‌نماید، ره به جایی نخواهد برد. در نتیجه وی با در نظر گرفتن تمامی این مؤلفه‌ها در رساله خود به دنبال تحقق صلح پایدار که نماد سعادت و خوشبختی است، می‌گردد اما در این مسیر غایت خود را که همان انسان است هیچ‌گاه از یاد نمی‌برد و هرچند رساله وی در باب جامعه بین‌المللی و نظام حاکم بر آن و در نتیجه ترسیم روابط میان حاکمان و دولت‌هاست اما محوریت نوشته‌هایش بر روی فرد متمرکز است و همین جاست که تفاوت وی با دیگر نظریه پردازان مشخص می‌گردد؛ کانت انسان را در محوریت قرار می‌دهد و از انسان به جامعه، نوع حکومت و ساختار جامعه بین‌المللی می‌رسد، اما سایرین پس از ترسیم کلیت نظام بین‌المللی به دنبال رسیدن به کوچک‌ترین عضو آن یعنی فرد هستند. عظیم اکبری رودپشتی، «آثار متقابل صلح بین‌المللی و حقوق بشر در پرتو اندیشه‌های کانت»، (پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، تهران: دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۹۱)، ۴۴-۴۳.

32. Cancado A.A. Trindade, *International Law for Humankind toward a New Jus Gentium* (Boston: Nijhoff, 2010), 21.

33. Michael Reisman, "Sovereignty And Human Right in Contemporary International Law," *American Journal of International Law* 84(1990): 869.

ساختن حقوق بین‌الملل، مهم‌ترین مباحث حقوق بین‌الملل معاصر را تشکیل می‌دهد.^{۳۴}

حوزه حقوق جنگ و حقوق بین‌الملل کیفری با گسترش دامنه افراد مورد حمایت، تا محدودسازی ابزارها و شیوه‌های جنگی و متعاقب آن جرم‌انگاری نقض‌های حقوق بشردوستانه و ایجاد دادگاه‌های ویژه (Ad-Hoc) برای رسیدگی به این جنایات و نهایتاً تشکیل یک دادگاه کیفری دائمی و مهم‌تر از آن کوبیدن آخرین میخ بر تابوت بی‌کیفری به وسیله لغو مصونیت سران تأثیر زیادی از این روند پویا پذیرفته‌اند.^{۳۵} تدقیق در رویه و احکام صادره در دیوان بین‌المللی دادگستری (ICJ) نیز حکایت از تأثیر پذیرفتن رویکرد دیوان از روند انسانی شدن حقوق بین‌الملل دارد که این رویکرد انسانی به قول قاضی شهاب‌الدین نه تنها شامل قواعد ماهوی بلکه شامل قواعد شکلی و آیین دادرسی نیز گردیده است.^{۳۶}

گفتمان کانتی بر ساختارهای منطقه‌ای و جهانی حقوق بین‌الملل نیز تأثیر بسزایی نهاده است. یکی از تأثیرات این گفتمان ایجاد ساختارهایی برای محاکمه نقض‌های قواعد حقوق بشر و بشردوستانه بین‌المللی و ایجاد دیوان‌های بین‌المللی کیفری از جمله دادگاه رواندا و یوگسلاوی و نهایتاً تشکیل دیوان بین‌المللی کیفری با صلاحیتی به نسبت گسترده‌تر از دیوان‌های قبلی بود. ایجاد دیوان بین‌المللی کیفری نیز در روند جهانی عدالت کیفری جایگاه منحصر به فردی در چارچوب روند انسانی شدن حقوق بین‌الملل دارد که ضمن مصونیت‌زدایی و اعمال مسؤولیت کیفری فردی نسبت به همه، در پرتو اصل معنادار محاکمه یا استرداد حاکم بر نظام دولت‌محور، جنایات بین‌المللی چهارگان‌های را در شمول صلاحیت خود داراست که عبارت از جنایت علیه بشریت، جنایت جنگی، جنایت ژنوساید و جنایت تجاوز است.

این تأثیرگذاری در ساختارهای سازمان ملل متحد نیز به منصفه ظهور رسیده و در راستای حمایت بهتر از حقوق بشر، کمیسیون حقوق بشر که بعضاً درگیر سیاسی‌کاری قدرت‌های بزرگ می‌شد و عملاً کارایی و اثربخشی خود در مواجهه با مسائل حقوق بشری را از دست

۳۴. فرناندو تسون، *فلسفه حقوق بین‌الملل*، ترجمه محسن محبی (تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۸۸)، ۱۴.

35. Theodor Meron, *The Humanization Of International Law* (Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2006), 1-2.

۳۶. حمید الهویی نظری، *رویکرد انسانی در آرای دیوان بین‌المللی دادگستری* (تهران: نشر دادگستر، ۱۳۸۹)، ۴۴۰.

داده بود جای خود را به نهاد به نسبت ساده و اثربخش‌تر شورای حقوق بشر داد.^{۳۷} ایجاد سیستم بررسی دوره‌ای جهانی (UPR) از سوی تعداد پرشماری از محققین و اندیشمندان به عنوان سنگ‌بنای سیستم جدید حمایت از حقوق بشر و ابداع و نوآوری مهم شورای حقوق بشر به سبب اینکه برای اولین بار ارزیابی در حوزه حقوق بشر در خصوص تمام اعضای سازمان ملل متحد قطع‌نظر از گستردگی، ثروت، نیروی نظامی یا سیاسی آنها بر اساس یک مکانیزم واحد و مشترک صورت می‌گیرد، مورد تحسین واقع شده است.^{۳۸}

از حیث رژیم‌های منطقه‌ای حمایت از حقوق بشر نیز کنوانسیون اروپایی حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های اساسی که در ۳ سپتامبر ۱۹۵۳ لازم‌الاجرا گردید؛ در سال ۱۹۵۴ به نهادی نظارتی به نام کمیسیون اروپایی حقوق بشر تجهیز شد و بدینوسیله برای اولین بار حق قربانی نقض حقوق بشر به دادخواهی فردی نزد مرجعی بین‌المللی به رسمیت شناخته شد. با ایجاد دیوان اروپایی حقوق بشر در ۱۹۵۹ و متعاقباً ایجاد حق مراجعه مستقیم افراد به دیوان در سال ۱۹۹۸ توان نظارتی دیوان و دستاوردهای آن افزایش یافت، علاوه بر اروپا نظام حقوق بشر در قاره آمریکا و آفریقا - اگر نه به اندازه اروپا ولی - به میزان قابل توجهی پیشرفت داشته است.^{۳۹}

موضوع مقابله با تروریسم هرچند که از زمان جامعه ملل در دستور کار این سازمان و بعدتر سازمان ملل متحد قرار گرفته و تلاش‌های جدی در راستای مقابله با آن صورت پذیرفته اما با توجه به رویکرد کلی دولت‌محورانه غالب بر ساختارها و هنجارهای حقوق بین‌الملل واضح و مبرهن خواهد بود که در چنین فضایی تلاش‌ها عمدتاً در جهت حفظ منافع دولت‌ها متمرکز باشد و کمتر توجهی به افراد که قربانیان این پدیده محسوب می‌شوند صورت پذیرد، حال باید دید در این فضای برزخ‌گونه، روند پویای انسانی شدن حقوق بین‌الملل تا چه میزان توانسته بر ارتقای جایگاه افراد در امر مقابله با تروریسم و حمایت از قربانیان مؤثر واقع شود.

37. Robert F. Gorman, Edward S. Mihalkanin, *Historical Dictionaries of International Organizations* (Lanham-Seabrook: The Scarecrow Press, 2007), 123.

38. Marcelo Kohen, *International Law and the Quest for Its Implementation* (Leiden: Brill, 2010), 223.

۳۹. سید قاسم زمانی، امیرساعد وکیل و پوریا عسکری، *نهادها و سازوکارهای منطقه‌ای حمایت از حقوق بشر* (تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش، ۱۳۸۶)، ۱۹.

۳- حمایت‌های بین‌المللی عام از قربانیان جرایم

بزه‌دیده یا قربانی جرم، عنصری مهم در فرایند کیفری است و ضرورت حمایت از این عنصر مهم و حساس در گروهی ایجاد راهبردهای جهانی و منطقه‌ای و داخلی است به نوعی که بتواند به حقوق از دست‌رفته خویش دست یابد. راهبردهای حمایت از بزه‌دیده به معنای روش یا ابزاری کیفری و غیرکیفری برای حمایت از قربانی جرم و بزه‌دیده است. به طور تاریخی نظام‌های عدالت قضایی عمدتاً بر دستگیری و محاکمه و مجازات مرتکبان جرم متمرکز بوده و هستند در حالی که نقش قربانیان جرایم اغلب محدود به شهادت دادن شده یا به طور کلی به دست فراموشی سپرده شده است. هرچند اتخاذ اعلامیه مجمع عمومی سازمان ملل متحد در سال ۱۹۸۵ با عنوان «اعلامیه اصول پایه و بنیادین دادخواهی برای قربانیان جرم و سوءاستفاده از قدرت» که دربردارنده بیست و یک اقدام پیشنهادی با هدف تضمین دسترسی به محاکمه منصفانه و عادلانه و نیز تضمین جبران و اعاده، پرداخت غرامت و مساعدت و کمک اجتماعی برای قربانیان بود، تبدیل به سرآغازی برای تغییر نگرش‌ها و نقطه عطف مهمی برای تغییر در رویکرد موجود و ایجاد رویکرد نوینی محسوب می‌شود که در آن پاسخ‌ها و واکنش‌های عدالت کیفری بیشتر قربانی محور باشند.

پس از آن به مرور زمان در سطح بین‌المللی اسنادی نظیر اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری، کنوانسیون اروپایی پرداخت غرامت به بزه‌دیدگان جرایم خشونت‌بار، کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با جرایم سازمان‌یافته فراملی و کنوانسیون مبارزه با فساد تا حدودی به موضوع حمایت از قربانیان توجه نموده‌اند، در عین حال بیانیه‌های متعدد بین‌المللی نیز وظیفه دولت‌ها در قبال ارائه جبران و غرامت به قربانیان نقض حقوق بشر و تخلف از حقوق بشردوستانه بین‌المللی را تصدیق کرده‌اند. بیان صریح و جامع این وظیفه در بیانیه اصول اساسی عدالت در حق قربانیان جرم و سوءاستفاده از قدرت به چشم می‌خورد. قطعنامه ۱۹۸۵ مجمع عمومی با عنوان «اعلامیه اصول پایه و بنیادی دادخواهی برای قربانیان جرم و سوءاستفاده از قدرت»^{۴۰} یکی از اولین اسناد در این زمینه است. اعلامیه ۱۹۸۵ علاوه بر به رسمیت شناختن بزه‌دیده بر پایه اصل منع تبعیض در پاراگراف‌های ۱ تا ۳، حقوقی از جمله موارد ذیل را برای چنین شخصی به رسمیت می‌شناسد؛ اینکه رفتار با بزه‌دیدگان باید با همدردی و احترام به شأن آنان همراه باشد و در برابر آسیبی که به آن دچار شده‌اند، شایسته

دسترسی به سازوکارهای عدالت و جبران فوری هستند (پاراگراف ۴). بر این اساس نه تنها بزهکاران یا اشخاص ثالثی که در مقابل رفتار آنها پاسخگو هستند باید خسارات وارد بر بزه‌دیدگان را جبران کنند بلکه هرگاه دریافت کامل غرامت از بزهکار یا دیگر منابع میسر نباشد، دولت‌ها باید به بزه‌دیده غرامت پرداخت کنند (پاراگراف ۸ و ۱۲). علاوه بر این قربانیان نه تنها در چارچوب ابزارهای دولتی، بلکه از رهگذر سازوکارهای داوطلبانه، اجتماع‌محور و بومی باید کمک مالی، پزشکی، روان‌شناسانه و اجتماعی لازم را دریافت کنند (پاراگراف ۱۴). این اعلامیه تشکیل‌دهنده نوعی استاندارد بین‌المللی بر مبنای حقوق نرم است که در خصوص نحوه رفتار با قربانیان و نیز اقداماتی در سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی برای تضمین دادخواهی و رفتار منصفانه و نیز تضمین کمک‌ها و مساعدت اجتماعی، جبرانی و اعاده‌ای برای قربانیان جرم است. به علاوه گام‌های مهم برای جلوگیری از قربانی شدن که مرتبط با سوءاستفاده از قدرت است را برجسته نموده و جبران خساراتی را برای قربانیان چنین جرایمی برمی‌شمرد. شورای اقتصادی اجتماعی سازمان ملل متحد (اکوسوک) در راستای اجرای این اعلامیه دو قطعنامه به تصویب رسانده است.^{۴۱} شورای اقتصادی و اجتماعی در قطعنامه ۲۰۰۵/۲۰ سال ۲۰۰۵ خود رهنمودهای اجرای عدالت در امور قربانیان و شاهدان خردسال جرم را به کار بست. همچنین در راستای فراهم آوردن جبران خسارت و اعاده برای قربانیان در دسامبر ۲۰۰۵ در مجمع عمومی سازمان ملل متحد «اصول و راهنمای پایه در خصوص حق بر جبران خسارت و اعاده برای قربانیان نقض‌های شدید حقوق بین‌الملل بشردوستانه و نقض‌های جدی حقوق بین‌الملل بشردوستانه»^{۴۲} به تصویب رسید.

پیش‌نویس کنوانسیون سازمان ملل متحد درباره دادخواهی و پشتیبانی برای بزه‌دیده و قربانیان سوءاستفاده از قدرت ۲۰۰۶ که از یک دیباچه و ۲۵ ماده در چهار بخش تشکیل شده در بردارنده معیارهای گوناگونی در زمینه حقوق قربانیان و حمایت از آنهاست که برخی از آنان نسبت به قطعنامه ۱۹۸۵ نوآورانه هستند. این پیش‌نویس راهبردهای متعددی در زمینه حمایت از قربانیان جرایم در نظر گرفته است: ۱- دسترسی به دادخواهی و رفتار منصفانه؛ ۲-

41. ECOSOC Resolution 1989/57 of 24 May 1989 and ECOSOC Resolution 1998/21 of 28 July 1998, including Annexed Plan of Action, for the Implementation of the Declaration of Basic Principles of Justice.

42. Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law," Adopted and Proclaimed by General Assembly Resolution 60/147 of 16 December 2005.

حفاظت از بزه‌دیدگان، گواهان و کارشناسان؛ ۳- اطلاع‌رسانی به بزه‌دیدگان شامل اطلاع‌رسانی از مراکز خدماتی و حمایت از بزه‌دیده، نوع حمایت‌ها، مکان و چگونگی گزارش کردن جرم ارتكابی، دسترسی به مشاوره حقوقی و ...؛ ۴- کمک‌های مادی و غیرمادی به بزه‌دیدگان؛ ۵- عدالت ترمیمی^{۴۳}؛ ۶- جبران خسارت؛ ۷- پرداخت غرامت.

در میان مفاد کنوانسیون‌های عام بین‌المللی نیز مواردی در خصوص حمایت از قربانیان جرایم به چشم می‌خورد. پاراگراف ۳ ماده ۲ میثاق حقوق مدنی سیاسی اشعار می‌دارد: هر دولت عضو میثاق متعهد می‌شود که: الف - تضمین نماید که برای هر شخصی که حقوق و آزادی‌های شناخته‌شده در این میثاق در خصوص وی نقض شده باشد وسیله احقاق حق فراهم شود، هرچند که نقض حقوق به وسیله اشخاصی ارتكاب یافته باشد که در اجرای مشاغل رسمی خود عمل کرده باشند؛ ب - تضمین کند که مقامات صالح قضایی، اداری یا مقننه یا هر مقام دیگری که به موجب مقررات قانونی آن دولت صلاحیت دارد، درباره شخص دادخواست‌دهنده احقاق حق نمایند و همچنین امکانات تظلم به مقامات قضایی را توسعه دهد؛ ج - تضمین کند مقامات صالح «نسبت به تظلماتی که حقیقت آنها محرز شود، ترتیب اثر صحیح دهند». علاوه بر این ماده ۲۴ و ۲۵ کنوانسیون مبارزه با جرایم سازمان یافته و ماده ۳۲ کنوانسیون علیه فساد نیز مقررات گوناگونی را در رابطه با حمایت از قربانی و مساعدت به قربانی از جمله همکاری بین‌المللی در خصوص حمایت و مساعدت دربردارد.^{۴۴} ماده ۲۵ کنوانسیون مبارزه با جرایم سازمان یافته فراملی با عنوان «کمک به بزه‌دیدگان و حمایت از آنان» نه تنها از حق کمک‌رسانی مناسب به بزه‌دیدگان تحت شمول کنوانسیون نام می‌برد بلکه بر حق آنها در بهره‌مندی از پرداخت غرامت و جبران خسارت نیز تأکید می‌کند و نهایتاً حق ارائه دیدگاه‌ها و نگرانی‌های بزه‌دیدگان را در مرحله‌های مناسب دادرسی جنایی، با تأکید بر رعایت حق دفاع متهمان و بزهکاران، به رسمیت می‌شناسد.

۴۳. عدالت ترمیمی الگوی جدیدی در عدالت کیفری است که بر احیای حقوق قربانی و حل و فصل مسائل ناشی از ارتكاب بزه با مشارکت فعال بزه‌دیده و جامعه محلی و نیز بزهکار از طریق مذاکره و ترمیم خسارت و ایجاد صلح و آشتی تأکید و تکیه دارد. در واقع زیربنای ترمیم رابطه بزه‌دیده و بزهکار است. اسماعیل عبدالهی، درس‌هایی از فلسفه کیفری درآمدی بر مسؤولیت کیفری بدون تقصیر در نظام‌های حقوقی ایران و انگلستان (تهران: انتشارات خرسندی، ۱۳۸۹)، ۵۴. برای مطالعه بیشتر در خصوص مفهوم عدالت ترمیمی و روش‌های اجرای آن نک: حسین غلامی، عدالت ترمیمی (تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۰).

۴۴. پیمان نمایان، واکنش‌های عدالت کیفری به تروریسم (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۰)، ۱۷۸-۱۷۶.

۴- حمایت‌های جهانی از قربانیان تروریسم

همان‌طور که پیشتر ذکر گردید موضوع توجه به قربانیان جرایم در نظام حقوق بین‌الملل در زمره موضوعاتی است که سابقه آن به بیش از سه دهه نمی‌رسد از این رو بدیهی است که موضوع توجه به قربانیان تروریسم نیز در سال‌های اخیر موضوع توجه جامعه بین‌المللی قرار گرفته باشد که در ادامه این مبحث حمایت‌های به عمل آمده در ساختار سازمان ملل متحد، سازمان‌های منطقه‌ای، محاکم بین‌المللی و در نهایت سازمان‌های غیردولتی مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۴-۱- چارچوب هنجاری خاص حمایت از قربانیان تروریسم

به طور کلی علی‌رغم روند رو به افزایش کنوانسیون بین‌المللی مرتبط با سرکوب و مبارزه با تروریسم هیچ‌کدام از آنها به طور خاص و ویژه حقوق بشر قربانیان تروریسم و الزامات و تعهدات دولت‌ها در قبال آنها را مورد بررسی و توجه قرار نمی‌دهند. این در حالی است که تنزل شأن انسانی قربانیان تروریسم از سوی مجمع عمومی سازمان ملل متحد به عنوان یکی از شرایط منتهی‌شونده به گسترش تروریسم مورد شناسایی قرار گرفته است.^{۴۵} و گزارشگر ویژه شورای حقوق بشر در خصوص ارتقاء و بهبود حقوق بشر در هنگام مقابله با تروریسم، به این نکته اشاره می‌نماید که شناسایی بین‌المللی قربانیان تروریسم به عنوان اشخاصی که حقوق بنیادین بشری آنها نقض شده و گنجانیدن این اصل در اسناد بین‌المللی ویژه در خصوص حق قربانیان تروریسم، تلاش‌های بین‌المللی در راستای اجرای یک استراتژی مؤثر و کارآمد مقابله با تروریسم را تقویت خواهد نمود.^{۴۶}

اما شاید در چارچوب موازین حقوق بین‌الملل بشر و بشردوستانه بتوان برخی مصادیق حمایت از افراد در برابر اقدامات تروریستی را مورد تحلیل و بررسی قرار داد. یکی از مهم‌ترین جنبه‌های حمایتی از قربانیان تروریسم حمایت از افرادی است که به عنوان سپر انسانی تروریست‌ها قرار می‌گیرند. سازمان ملل متحد گزارش‌های متعددی در خصوص استفاده فزاینده داعش از انسان‌ها به عنوان سپر انسانی دریافت نموده است. داعش این افراد را مجبور به استقرار در مناطقی که پیکارجویان داعش در آنجا مستقر هستند، می‌نماید.^{۴۷} ممنوعیت

45. General Assembly Resolution 60/288, Annex, Chap. I, Introductory Para.

46. Report of the Special Rapporteur on the Promotion and Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms While Countering Terrorism, Ben Emmerson, A/HRC/20/144 June 2012, P.5. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/20/14.

47. "UN Rights Chief Urges Civilian Protection as Sniper Fire, Airstrikes Kill Dozens," UN

استفاده از سپر انسانی به عنوان یک قاعده عرفی حقوق بین‌الملل درآمده است. رویه دولت‌ها این موضوع را اثبات می‌کند که این یک قاعده و هنجار حقوق بین‌الملل عرفی است که در هر دو نوع مخاصمات بین‌المللی و غیربین‌المللی موضوعیت دارد. در چارچوب مخاصمات مسلحانه بین‌المللی قاعده ممنوعیت سپر انسانی در کنوانسیون سوم ژنو (در خصوص اسرای جنگی) و کنوانسیون چهارم (در خصوص حمایت از غیرنظامیان) و پروتکل اول الحاقی (در خصوص غیرنظامیان به طور کلی) مقرر شده است. قاعده ممنوعیت استفاده از سپر انسانی در بسیاری از راهنماهای نظامی گنجانده شده و در بسیاری از آنها این ممنوعیت به تمام غیرنظامیان تسری داده شده است.^{۴۸}

همچنین رویه دادگاه‌های بین‌المللی این ممنوعیت را تأیید می‌کند. استفاده از اسرای جنگی به عنوان سپر انسانی در خلال جنگ جهانی دوم موضوع جنایت جنگی در محاکمه دادگاه نظامی انگلستان در لونبرگ در پرونده دانش‌آموز در سال ۱۹۴۶ و دادگاه نظامی آمریکا در نورمبرگ در پرونده وون لیب در سال ۱۹۴۸ بود. در دیوان بین‌المللی کیفری برای یوگسلاوی سابق نیز در پرونده‌های کارادزیچ و ملادیچ در سال ۱۹۹۵ متهمین در خصوص اتهام جنایت جنگی برای استفاده از نیروهای حافظ صلح به عنوان سپر انسانی مورد محاکمه قرار گرفتند. دادگاه در بررسی‌های خود این اتهام را تأیید نمود.

در خصوص مخاصمات مسلحانه غیربین‌المللی هرچند پروتکل شماره ۲ صراحتاً در خصوص استفاده از سپر انسانی سخنی نگفته اما چنین عملی با توجه به این مقرر و الزام که «جمعیت غیرنظامی و افراد باید از حمایت‌های عام و کلی در برابر خطراتی که از عملیات‌های نظامی نشأت می‌گیرد بهره‌مند و برخوردار باشند» عملی ممنوع است. به علاوه لازم به ذکر است که استفاده از سپر انسانی اغلب با گروگان‌گیری برابر دانسته می‌شود که در پروتکل دوم الحاقی و همین‌طور حقوق بین‌الملل عرفی (قاعده ۹۶) ممنوع اعلام شده است. در عین حال استفاده از غیرنظامیان به عنوان سپر در عملیات‌های نظامی مخالف صریح اصل تفکیک بوده و ناقض تعهد به رعایت و اتخاذ احتیاط مقتضی برای جدا و تفکیک نمودن غیرنظامیان از اهداف نظامی است.^{۴۹} در نهایت استفاده از افراد به عنوان سپر انسانی توسط تروریست‌ها

موجبات مسؤولیت کیفری فرد برای ارتکاب جنایت جنگی را فراهم می‌آورد.

۴-۲- حمایت از قربانیان تروریسم در چارچوب سازمان ملل متحد

موضوع توجه به قربانیان تروریسم در ارکان اصلی و فرعی مختلف سازمان ملل متحد کم و بیش مورد توجه واقع شده است. پنج سال پس از ۱۱ سپتامبر یعنی در سال ۲۰۰۶، تمام دولت‌های عضو مجمع عمومی برای اولین بار در خصوص یک چارچوب مشترک استراتژی در خصوص جنگ علیه تروریسم توافق کردند: «استراتژی جهانی سازمان ملل متحد برای مبارزه با تروریسم». استراتژی مقابله با تروریسم سازمان ملل متحد مینا و بنیانی برای اقدامات و کارهای سازمان ملل متحد در خصوص قربانیان تروریسم را تشکیل می‌دهد. استراتژی که به روش کنسانسوس در قالب یک قطعنامه^{۵۱} و برنامه اقدام اتخاذ گردیده است سند جهانی بی‌نظیری است که تلاش‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی در راستای مقابله با تروریسم را ارتقاء می‌بخشد.^{۵۱} این نخستین بار است که دولت‌های عضو در خصوص یک رویکرد و استراتژی مشترک در خصوص مبارزه با تروریسم توافق نموده‌اند که نه تنها این پیام روشن را دربردارد که تمام اشکال و مظاهر آن غیر قابل قبول است بلکه برای برداشتن گام‌های عملی به صورت انفرادی و دسته‌جمعی برای پیشگیری و مبارزه با آن توافق می‌کنند.

این استراتژی که سندی یکتا و منحصر به فرد در راستای ارتقاء و پیشرفت تلاش‌های جامعه بین‌المللی برای مبارزه با تروریسم است، چهار رکن دارد: نخست، توجه به شرایطی که به گسترش تروریسم منجر می‌شود؛ دوم، جلوگیری و مبارزه (Combatting) با تروریسم؛ سوم، ایجاد ظرفیت برای دولت‌های عضو برای جلوگیری و مبارزه با تروریسم و تقویت نقش سیستم سازمان ملل متحد در این خصوص؛ چهارم، تضمین احترام به حقوق بشر برای همگان و حکومت قانون به عنوان پایه و مبنای اصلی و بنیادین برای مبارزه با تروریسم.

مسئله قربانیان تروریسم تحت رکن نخست و چهارم استراتژی مورد توجه و رسیدگی قرار گرفته است. این موضوعات شامل «ارتقای همبستگی بین‌المللی برای حمایت و پشتیبانی از قربانیان»، تأکید بر «نیاز برای ارتقاء و حمایت از حقوق قربانیان تروریسم» و در پی توجه و رسیدگی به موضوع «تحقیق و خوار شدن قربانیان تروریسم» از طریق افزایش و ارتقای

50. United Nations General Assembly Resolution A/Res/60/288 2006.

51. "Solidarity with Victims of Terrorism," United Nations Victims of Terrorism Support Portal, Accessed April 15, 2017, <http://www.un.org/victimsofterrorism/en>.

«همبستگی با قربانیان تروریسم و مساعدت و یاری به آنان و خانواده‌هایشان و تسهیل عادی‌سازی زندگی آنان» می‌باشد. پاراگراف هشت رکن نخست استراتژی به طور خاص به مسئله حقوق و نقش قربانیان تروریسم به عنوان عنصر و جزء مهم و اصلی مقابله با تروریسم اشاره و مقرر می‌نماید دولت‌های عضو بر مبنای داوطلبانه، سیستم‌های ملی مساعدت و کمک برای بهبود و ارتقای نیازهای قربانیان تروریسم و خانواده‌هایشان و تسهیل عادی‌سازی زندگی آنان را ایجاد نمایند و در این میان می‌توانند از نهادهای سازمان ملل متحد برای ایجاد و توسعه سیستم‌های ملی بهره و کمک بگیرند. رکن چهارم نیز بر نیاز برای افزایش و بالا بردن و حمایت از حقوق قربانیان اقدامات تروریستی تأکید می‌نماید. در سومین و چهارمین بازنگری صورت گرفته، این استراتژی دولت‌ها را بیش از پیش متعهد به حمایت از قربانیان تروریسم می‌نماید از جمله در زمینه مقابله با گرایش به تروریسم و ارتقاء و افزایش همبستگی در حمایت از قربانیان تروریسم.

گزارش مخبر ویژه در خصوص ارتقاء و حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین در هنگام مقابله با تروریسم با عنوان «اصول چارچوبی برای تضمین حقوق بشر قربانیان تروریسم»^{۵۲} توصیه‌هایی را برمی‌شمرد که از رکن نخست و چهارم استراتژی حمایت می‌کند که می‌توان در چند دسته کلی قرار داد: الف) جرم‌انگاری؛ ب) تحقیقات و بازجویی کیفری و محاکمه و تعقیب؛ ج) همکاری بین‌المللی و مساعدت حقوقی متقابل؛ د) مشارکت قربانیان در رسیدگی‌های کیفری؛ ه) توجه به حریم شخصی؛ و) جبران خسارت؛ ز) ایجاد سازمان‌های حمایت از قربانی؛ ح) میانجیگری و حل و فصل اختلافات و منازعات؛ ط) توجه و رسیدگی به شرایطی که به ارتکاب تروریسم منتهی می‌شود.^{۵۳} متعاقب درخواست UNODC

52. Ben Emmerson, "Report of the Special Rapporteur on the Promotion and Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms While Countering Terrorism" (A/HRC/20/144, June 2012), 5. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/20/144

۵۳. علاوه بر اسنادی که ذکر شد که حمایت‌های عام برای قربانیان در برابر انواع جرایم محسوب می‌شوند، اسنادی نیز در سطح بین‌المللی به طور خاص و ویژه به موضوع حمایت از قربانیان تروریسم می‌پردازند: اعلامیه مادرید در خصوص قربانیان تروریسم ۲۰۱۲، یادداشت مادرید در خصوص رویه مؤثر در مورد کمک و مساعدت به قربانیان تروریستی بلافاصله پس از حملات و در جریان محاکمات کیفری ۲۰۱۲، گزارش کنفرانس سازمان ملل متحد در خصوص حقوق بشر قربانیان تروریسم ۲۰۱۶، راهنمای دفتر مبارزه با جرم و مواد مخدر سازمان ملل متحد در خصوص «پاسخ‌های عدالت کیفری در حمایت از قربانیان اقدامات تروریستی» ۲۰۱۱، قطعنامه «استراتژی جهانی مقابله با تروریسم سازمان ملل متحد» ۲۰۰۶، قطعنامه «اتحاد علیه تروریسم: توصیه‌هایی برای استراتژی جهانی مقابله با تروریسم» ۲۰۰۴، گزارش مخبر ویژه در خصوص ارتقاء و حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین در هنگام مقابله با

در بیست و دومین نشست کمیسیون پیشگیری از جرم و عدالت قضایی (۲۲-۲۶ آوریل ۲۰۱۳) قطعنامه ۶۸/۱۸۷ در خصوص کمک فنی برای اجرای کنوانسیون‌ها و پروتکل‌های بین‌المللی مرتبط با مقابله با تروریسم توسط مجمع عمومی سازمان ملل متحد به تصویب رسید. این قطعنامه با یادآوری قطعنامه ۶۶/۲۸۲ که نقشی که حمایت و پشتیبانی از قربانیان تروریسم در تمام اشکال و مظاهر آن در جنبه‌های مختلف تروریسم از جمله مقابله با تمایل به گرایش به سمت آن می‌تواند داشته باشد تلاش‌های رو به افزایش نهادهای مربوطه سازمان ملل متحد و دولت‌های عضو برای تضمین و اطمینان از اینکه با قربانیان تروریسم با منزلت رفتار شده و حقوق آنان باید مورد شناسایی و حمایت قرار گیرد، سخن می‌گوید و به ابزارهای نوین مساعدت و کمک فنی که توسط UNODC معرفی و ارائه گردیده از جمله دایرة‌المعارفی با عنوان «واکنش عدالت کیفری برای حمایت از قربانیان اقدامات تروریستی» اشاره می‌نماید.^{۵۴}

علاوه بر تلاش‌های صورت‌پذیرفته در مجمع عمومی و شورای حقوق بشر سمپوزیوم دبیرکل سازمان ملل متحد در مورد حمایت از قربانیان تروریسم که در سال ۲۰۰۸ برگزار شد گامی عملی در راستای شناسایی نیازهای قربانیان تروریسم متعاقب اتخاذ استراتژی بود. این سمپوزیوم صدای قربانیان تروریسم را به گوش جهانیان رساند و مکانی را برای مباحثات در خصوص برداشتن گام‌هایی در راستای کمک و یاری به قربانیان مطابق با تجربیات آنها و رویه‌های مفید و مؤثر را فراهم کرد. برای اولین بار در سطح جهانی قربانیان، حکومت‌ها، کارشناسان و جامعه مدنی در این نشست گرد هم آمدند که منتهی به ارائه هشت توصیه در

تروریسم با عنوان «اصول چارچوبی برای تضمین حقوق بشر قربانیان تروریسم» ۲۰۱۲ راهنمای دفتر مبارزه با جرم و مواد مخدر با عنوان «رویه مؤثر در حمایت از قربانیان تروریسم در چارچوب عدالت و دادخواهی کیفری» ۲۰۱۶، سند دفتر کمیسیون عالی حقوق بشر سازمان ملل متحد با عنوان «حقوق بشر، تروریسم و مقابله با تروریسم، قطعنامه مجمع عمومی حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین در هنگام مقابله با تروریسم ۲۰۰۹، یادداشت رباط در خصوص تلاش برای رویه مؤثر مقابله با تروریسم در بخش عدالت کیفری ۲۰۱۲، برنامه اقدام در خصوص قربانیان تروریسم نشست جهانی مقابله با تروریسم، گزارش دبیرکل از سمپوزیوم حمایت از قربانیان تروریسم ۲۰۰۸ از جمله اسناد موجود در زمینه حمایت از قربانیان تروریسم می‌باشند که هرچند عمدتاً در شمار حقوق نرم قرار می‌گیرند اما تشکیل‌دهنده یک مجموعه مفید از اسناد راهنما برای دولت‌ها و برنامه‌ریزان و متصدیان امر می‌باشند.

54. United Nations Office on Drugs and Crime, *Good Practices in Supporting Victims of Terrorism within the Criminal Justice Framework* (Vienna: United Nations Office, 2015), 2.

خصوص اینکه «چگونه حمایت از قربانیان را می‌توان بهبود بخشید» گردید. یکی از این توصیه‌ها تأسیس و ایجاد «شبکه‌های مجازی، ارتباطات و مرکز اطلاعات برای قربانیان تروریسم» بود که «پورتال پشتیبانی و حمایت از قربانیان تروریسم»^{۵۵} سازمان ملل متحد بر مبنای این توصیه ایجاد گردید.^{۵۶}

شورای امنیت در قطعنامه ۲۱۲۹ (۲۰۱۳) همبستگی عمیق خود را با قربانیان تروریسم و خانواده‌های آنان ابراز نموده و مدیریت اجرایی مقابله با تروریسم را تشویق به مد نظر قرار دادن نقش مهمی که شبکه‌های بازماندگان و قربانیان می‌توانند به واسطه ایجاد ارتباط نزدیک با نیروی اجرایی مقابله با تروریسم و گروه‌های کاری مرتبط در امر مقابله با تروریسم ایفاء نمایند، نمود.^{۵۷} موضوع توجه به قربانیان تروریسم در قطعنامه ۱۵۶۶ (۲۰۰۴) شورای امنیت نیز مورد توجه قرار گرفته است. در این قطعنامه، شورای امنیت ضمن ابراز نگرانی شدید از شمار فزاینده قربانیان از جمله کودکان که با انگیزه‌های تروریستی در مناطق مختلف جهان قربانی می‌شوند همبستگی عمیق خود با قربانیان تروریسم و خانواده‌های آنان را ابراز می‌نماید. همچنین در قطعنامه ۱۹۶۳ (۲۰۱۰) نیز شورای امنیت همبستگی عمیق خود را با قربانیان اعلام می‌دارد.

شورای امنیت در قطعنامه ۱۵۶۶ (۲۰۰۴) پیشنهاد نمود که ایده و پیشنهاد ایجاد و تأسیس یک صندوق برای جبران خسارت و پرداخت غرامت به قربانیان تروریسم و خانواده‌های آنان توسط یک گروه کاری مورد بررسی تفصیلی قرار گیرد. صندوق باید از طریق مشارکت‌های داوطلبانه و یا اموال و دارایی‌های مصادره‌شده تروریست‌ها و گروه‌های تروریستی تأمین گردد. در این زمینه در نشست بین‌المللی در خصوص «دموکراسی، تروریسم و امنیت؛ یک استراتژی جهانی برای مبارزه با تروریسم» که در سال ۲۰۰۵ در مادرید برگزار شد دبیرکل بر اهمیت وجود و ایجاد چنین صندوقی تأکید نمود.^{۵۸}

در نهایت با توجه به اینکه تا آخر سال ۲۰۱۱ تخمین زده می‌شود که حدود ۷/۶ میلیون انسان در داخل خاک سوریه آواره شده‌اند و حدود ۳/۷ میلیون سوری را از شروع مخاصمه در

55. Victims of Terrorism Support Portal.

56. "Home," Victims of Terrorism Support Portal, Accessed March 25, 2017, <http://www.un.org/victimsofterrorism/en/about/support-portal>.

57. United Nations Security Council Resolution 2129, S/Res/2129/2013.

58. Albrecht Hans-Jorg, *Terrorism, Victimization and Compensation of Victims of Terrorism* (Beijing, 2012), 11.

بهار ۲۰۱۱ مجبور به ترک کشورشان کرده‌اند.^{۵۹} حمایت‌های صورت‌گرفته در چارچوب کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل متحد را می‌توان در شمار اقدامات حمایتی از قربانیان تروریسم قلمداد نمود.

۴-۳- حمایت از قربانیان در چارچوب محاکم بین‌المللی

دیوان بین‌المللی دادگستری در رأی مشورتی دیوار حائل برای نخستین بار بر لزوم جبران خسارت جرایم بین‌المللی و نقض آشکار حقوق بشر تأکید و از فرصت پیش‌آمده برای ابراز نظر مشروح خود در این باره استفاده کرد. در این رأی دیوان ابراز می‌نماید که رژیم اشغالگر قدس باید نسبت به جبران تمام خسارات وارده به تمام اشخاص حقیقی و یا حقوقی مربوطه بر اساس روش‌های اصلی جبران خسارت در حقوق عرفی که توسط دیوان دائمی دادگستری بین‌المللی در پرونده کارخانه کرزوف ذکر شده، اقدام نماید.

با توجه به غلبه گفتمان دولت‌محور بر نظام حقوق بین‌الملل در ابتدای قرن گذشته در اساسنامه دیوان‌های کیفری نورمبرگ و توکیو که پس از جنگ جهانی دوم برای محاکمه سران آلمان و ژاپن تشکیل گردید تقریباً هیچ مقرره‌ای در خصوص قربانیان جرایم نمی‌توان یافت. این موضوع در اساسنامه دیوان‌های بین‌المللی کیفری یوگسلاوی سابق و رواندا اندکی تعدیل شد و قربانیان جرایم به عنوان شهود حق حضور در جریان دادرسی را یافتند^{۶۰} و در نهایت در دیوان بین‌المللی کیفری توجه بیشتری به موضوع قربانیان جنایات صورت پذیرفته است.^{۶۱} در راستای حمایت از قربانیان در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی موضوعاتی همچون عدم افشای هویت شاهد و بزه‌دیده، اعطای نمایندگی خاص به بزه‌دیدگان و جبران خسارت از بزه‌دیدگان در نظر گرفته شده است. اساسنامه رم در ماده ۶۸(۳) برای نخستین بار در تاریخ دادگاه‌های کیفری بین‌المللی، این امکان را فراهم آورد که حق داشتن نماینده حقوقی به بزه‌دیدگان اعطاء شود تا بتوانند در گرفتن حق خود مشارکت داشته باشند؛ در

59. "Syrian Regional Refugee Response Inter-agency Information Sharing Portal," UNHCR, Last modified August 06, 2017, www.data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php.

۶۰. برای مطالعه بیشتر این زمینه نک: لیلاسادات اسدی، «حفظ امنیت و هویت بزه‌دیدگان و گواهان در دادرسی‌های بین‌المللی» در مجموعه مقالات تازه‌های علوم جنایی، زیر نظر دکتر علی‌حسین نجفی ابرنآبادی (تهران: انتشارات میزان، ۱۳۸۸)، ۴۵-۱۵.

۶۱. لیلاسادات اسدی، حقوق بزه‌دیده در دادرسی‌های کیفری بین‌المللی (تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۱)،

اساسنامه دادگاه‌های یوگسلاوی سابق و روندا چنین ماده‌ای وجود نداشت. همچنین تلاش‌های بسیاری برای جبران خسارت بزه‌دیدگان صورت گرفته به حدی که این اقدامات نسبت به آنچه در آیین دادرسی و آرای دادگاه یوگسلاوی سابق بود، قابل توجه است. مطابق ماده ۷۵(۱) اساسنامه رم، دیوان اصولی را در ارتباط با جبران خسارت بزه‌دیدگان از جمله اعاده اموال و اعاده اعتبار آنها مقرر خواهد نمود.^{۶۲} طبق ماده ۷۵(۲) دادگاه اختیار دارد احکامی به نفع بزه‌دیدگان و علیه محکومان برای جبران خسارت صادر کند،^{۶۳} تجلی حق جبران خسارت برای بزه‌دیدگان در مقررات ۲۰۰۵ صندوق امانی نمود پیدا کرد. ماده ۷۹ اساسنامه و ماده ۹۸ قواعد ۲۰۰۲ آیین دادرسی و ادله مبنای تصویب مقررات ۲۰۰۵ صندوق امانی به شمار می‌روند. بند ۵ دیپاچه این مقررات بر پایه سیاست جنایی مشارکتی بزه‌دیده‌مدار، بر مشارکت داوطلبانه حکومت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی، افراد، شرکت‌ها و دیگر اشخاص حقوقی در تأمین محل صندوق تأکید می‌کند.^{۶۴} البته لازم به ذکر است که تروریسم هرچند به صورت جرم مجزا در اساسنامه دیوان گنجانده نشده است اما حسب مورد چنانچه اقدامات صورت گرفته با عناوین جزایی دیگری همچون جنایت جنگی، مصادیق مختلف جنایت علیه بشریت و نسل‌کشی که در زمره صلاحیت‌های دیوان است قابل انطباق باشد و صلاحیت دیوان احراز گردد قربانیان این اقدامات بهره‌مند و برخوردار از حمایت‌های فوق خواهند بود. توسل به اقدامات تروریستی در حقوق بین‌الملل بشردوستانه از جمله در بند نخست ماده ۳۳ کنوانسیون چهارم ژنو، بند دوم ماده ۵۱ پروتکل اول الحاقی، پاراگراف چهارم از بند دوم ماده ۴ پروتکل دوم الحاقی به عنوان جنایت جنگی قلمداد شده است. وقتی مظاهر خاص تروریسم واجد عناصر جرم جنگی باشند یعنی در خلال درگیری مسلحانه رخ داده باشند می‌توانند در چارچوب ماده ۸ اساسنامه تحت صلاحیت ICC قرار گیرند در عین حال بسیاری از اقدامات تروریستی منجر به ارتکاب بعضی جرایم خاص می‌شوند که بر اساس ماده ۷ اساسنامه، جنایت ضدبشری به شمار می‌آیند؛ مانند قتل، زندانی کردن یا محرومیت شدید از آزادی، شکنجه و دیگر اعمال غیرانسانی که ویژگی مشابهی داشته و منجر به درد و رنج زیاد یا

۶۲ کریانگ ساک کیتی شیایزری، حقوق بین‌المللی کیفری، ترجمه بهنام یوسفیان و محمد اسماعیلی (تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۳)، ۵۹۸-۵۹۷.

۶۳ محمدجواد شریعت‌باقری، مترجم، اسناد دیوان کیفری بین‌المللی (تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۹۰)، ۶۳.

۶۴ مهرداد رایجیان اصلی، «تحول حقوق جهانی بزه‌دیدگان بر پایه اصل همترازی حقوق بزه‌دیده و متهم در بستر دادرسی عادلانه»، مجله حقوقی دادگستری ۵۶ و ۵۷ (۱۳۸۵)، ۱۶۶.

صدمه جدی به جسم یا به سلامت روحی یا روانی می‌شوند.^{۶۵} دادگاه ویژه سیرالئون که از نظر زمانی، پس از دادگاه‌های یوگسلاوی سابق و رواندا تأسیس شده است مقررات به نسبت پیشرفته‌تری در خصوص حمایت از قربانیان دارد. از جمله این اقدامات درج واحد حمایت از بزه‌دیدگان و شهود در اساسنامه این دیوان، تدوین مقررات مربوط به رسیدگی به جرایم ارتكابی توسط کودکان و نوجوانان، ارائه تعریفی از بزه‌دیدده، برقراری ارتباط بین دادگاه و بخش حمایت از قربانیان و شهود، توجه به مهارت پرسنل این واحد حمایتی، پیشنهاد روش‌های حفاظتی به منظور ادای گواهی و افزایش مصادیق جرایم علیه عدالت قضایی در حمایت از شهود می‌توان اشاره نمود.^{۶۶}

۴-۴- حمایت از قربانیان تروریسم در چارچوب سازمان‌های غیردولتی

سازمان‌های غیردولتی در تعدادی از کشورها با هدف ارتقاء و افزایش منافع قربانیان تروریسم ایجاد و تأسیس شده‌اند. چنین سازمان‌هایی نقش حیاتی در تضمین و اطمینان از این موضوع دارند که نیازهای قربانیان به نحو مقتضی و شایسته فهمیده، درک و برآورده می‌شود. در شمار سازمان‌های مردم‌نهاد حامی قربانیان تروریسم می‌توان به سازمان‌هایی همچون شبکه انجمن‌های قربانیان تروریسم،^{۶۷} فدراسیون بین‌المللی انجمن‌ها و اتحادیه‌های قربانیان تروریسم،^{۶۸} انجمن اسپانیایی قربانیان تروریسم،^{۶۹} مرکز کمک و مساعدت به قربانیان خشونت و قاچاق انسان (روسیه)،^{۷۰} سازمان بین‌المللی حمایت از قربانیان خشونت سیاسی (کانادا)،^{۷۱} سازمان دفاع از قربانیان خشونت (ایران)^{۷۲} اشاره نمود. سازمان حمایت از قربانیان در اروپا خود متشکل از سی و شش سازمان ملی است که در صورت مراجعه به سایت این سازمان قربانی جرم را به سازمان ملی‌ای که در کشور شخص قرار دارد هدایت و حمایت‌های موجود از این

۶۵. امیرحسین رنجبریان، «پویایی حقوق بین‌الملل و پایایی شکنجه»، فصلنامه حقوق دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران ۱ (۱۳۸۷)، ۲۱۴.

۶۶. لیلادادات اسدی، «دادگاه ویژه سیرالئون؛ تحولی در حمایت از بزه‌دیدده» در مجموعه مقالات حقوق کیفری بین‌المللی فرایند، نظریه‌ها و چشم‌اندازها، زیر نظر دکتر نسرين مهرا (تهران: انتشارات میزان، پاییز ۱۳۹۰)، ۶۷۴.

67. Network of Associations of Victims of Terrorism (Navt).

68. The International Federation of Associations of Victims of Terrorism (Ifavt).

69. Colectivo De Victimias Del Terrorismo (Covite).

70. Center for Assistance to Victims of Violence and Human Trafficking.

71. International Organization in Support of Victims of Political Violence (Isvpv).

72. Organization for Defending Victims of Violence.

طریق به شخص ارائه می‌گردد.^{۷۳}

این سازمان‌ها نمایندگی قربانیان تروریسم که بهره‌مند از حق بر آزادی تجمعات و آزادی بیان طبق ماده ۱۹ و ۲۲ میثاق هستند را برعهده دارند. دولت‌ها باید حق بر آزادی تشکیل سازمان‌هایی که نمایندگی قربانیان را برعهده بگیرند را به رسمیت شناخته و اقدامات مقتضی و لازم برای حمایت از آنان را انجام دهند و در جایی که لازم است در برابر خطر و تهدید ارتکاب اعمالی از سوی مرتکبان اقدامات تروریستی یا حامیان آنها برای ساکت و مرعوب ساختن آنها از این اجتماعات محافظت و حمایت‌های قانونی به عمل آورند.

وظیفه و کارکرد این سازمان‌ها، تسریع و افزایش همکاری‌های فراملی میان انجمن‌های قربانیان تروریسم و ارتقاء و بهبود منافع قربانیان در سطح اتحادیه‌های بین‌المللی از جمله اتحادیه اروپاست. همین‌طور انسجام و همبستگی شهروندان کشورها با آنها، دسترسی به کمک و حمایت‌های فعلی که در سطح کشورها یا سازمان‌های بین‌المللی از جمله اتحادیه اروپا برای آنها در نظر گرفته شده و جمع‌آوری و فراهم نمودن بهترین رویه‌ها و شناسایی خلأهای موجود در زمینه کمک و حمایت برای قربانیان تروریسم، نقش آموزشی، پیشگیری، معاضدت حقوقی و عدالت قضایی و همچنین ارائه پیشنهادات در زمینه اصلاح قوانین ملی به مقامات ملی، اطلاع‌رسانی از خدمات موجود به قربانیان، چاپ و انتشار کتب راهنما و دایرةالمعارف در خصوص کمک و یاری، بهبود وضعیت زندگی قربانیان از جمله کارکردهای این سازمان‌هاست.^{۷۴} در عین حال برخی از این سازمان‌ها دارای مقام مشورتی نزد اکوسوک و دیگر ساختارهای سازمان ملل متحد هستند.

۵- حمایت‌های منطقه‌ای از قربانیان تروریسم

یکی از بهترین و مهم‌ترین ابزارهای بهبود جایگاه و وضعیت قربانیان، تدوین راهبردهای منطقه‌ای است که از رهگذر نقاط مشترک فرهنگ‌ها و سنت‌های دولت‌های یک منطقه می‌توان به آن دست یافت. از این رو در سطح منطقه‌ای نیز در سال‌های اخیر افزایش روشنی در حمایت از قربانیان صورت گرفته است. سازمان‌های منطقه‌ای شروع به منعکس نمودن و لحاظ نمودن اصول پایه سازمان ملل متحد در چارچوب قانونگذاری خویش نموده‌اند. به

73. "Home," Victim Support Europe, Accessed April 13, 2017, www.victimsupport.eu/.

74. "Network of Associations of Victims of Terrorism (NAVt)," Union of International Associations, Accessed April, 2017, <https://www.uia.org/s/or/en/1122269040>.

عنوان مثال اتحادیه اروپا سعی در تضمین این موضوع نموده که اعضایش در مقام قانونگذاری از حقوق قربانیان و حق دسترسی به دادخواهی حمایت می‌کنند. در چارچوب قاره اروپا چندین سند مهم در زمینه حمایت از قربانیان جرایم وجود دارد. در اروپا، شورای اروپا و اتحادیه اروپا و سازمان امنیت و همکاری در اروپا (OSCE) حقوق قربانیان جرم از جمله تروریسم را هم در دستورالعمل‌های الزام‌آور و غیرالزام‌آور و هم توصیه‌نامه‌ها گنجانیده‌اند. توصیه‌نامه شورای اروپا برای مساعدت و کمک به قربانیان جرم (۲۰۰۶)، تصمیم چارچوبی شورا در خصوص جایگاه قربانیان در فرایند دادرسی کیفری (۱۵ مارس ۲۰۰۱)، تصمیمات چارچوبی شورا در خصوص مبارزه با تروریسم (۱۳ ژوئن ۲۰۰۲) و دستورالعمل شورا در ارتباط با جبران خسارت قربانیان جرم (۲۹ آوریل ۲۰۰۴)^{۷۵} و کنوانسیون اروپایی پرداخت غرامت به قربانیان جرایم خشونت‌بار از نمونه‌های برجسته راهبردهای حمایتی از قربانیان است که حاصل تلاش‌های صورت‌گرفته در سطح قاره اروپا است.

تصمیم چارچوبی شورای اروپا در ۱۵ مارس ۲۰۰۱ در خصوص جایگاه قربانیان در فرایند دادرسی کیفری^{۷۶} که چارچوبی حقوقی مشابه با اصول پایه برای قربانیان را فراهم می‌آورد برای تمام دولت‌های عضو اتحادیه اروپا به لحاظ حقوقی الزام‌آور می‌باشد. البته در حال حاضر دستورالعمل 2012/29/EU پارلمان اروپا (۲۵ اکتبر ۲۰۱۲) که استانداردهای حداقلی برای حقوق، حمایت و پشتیبانی از قربانیان جرم ایجاد نموده است جایگزین تصمیم چارچوبی ۲۰۰۱ شده است.

کنوانسیون پیشگیری از تروریسم اتحادیه اروپا در ماده ۱۳ از دولت‌های متعاقد می‌خواهد که اقداماتی برای حمایت و پشتیبانی از قربانیان اقدامات تروریستی که در داخل قلمرو آنان رخ داده، اتخاذ نمایند از جمله کمک و مساعدت مالی و غرامت و جبران خسارت برای قربانیان و اعضای درجه یک خانواده آنها. همچنین راهنمای جایگاه قربانیان اقدامات تروریستی ضمن شناسایی رنج و درد قربانیان اقدامات تروریستی و خانواده‌های آنان اظهار می‌دارد که این اشخاص باید مورد حمایت و همبستگی بین‌المللی و مادی قرار گیرند.

دیگر اقدام شورای اروپا تصویب کنوانسیون اروپایی در خصوص غرامت برای قربانیان اقدامات خشونت‌آمیز (۱۹۸۳) است. این کنوانسیون دربردارنده استانداردهای حداقلی برای

75. European Council Directive 2004/80/EC Of 29 April 2004 Relating to Compensation for Victims of Crime (2004 European Council Directive).

76. European Council Framework Decision 2001/220/JHA of 15 March 2001 on the Standing of Victims in Criminal Proceedings (2001 European Council Framework Decision)

پرداخت غرامت از سوی دولت است. پرداخت غرامت وابسته به دستگیری اشخاص مرتکب نبوده و شامل وابستگان نیز می‌گردد در عین حال بر اساس اصل قلمرو و سرزمین است و برای قربانیان از اتباع خارجی منوط به اقدام متقابل است. این غرامت مواردی مانند از دست دادن درآمد، خدمات هزینه پزشکی و بستری شدن در بیمارستان، هزینه‌های مراسم تشییع جنازه و فقدان و نگهداری و پرستاری از افراد وابسته را پوشش می‌دهد.

پرداخت غرامت بر اساس «اصول راهنما برای حمایت از قربانیان اقدامات تروریستی» (۲۰۰۵) نیز فارغ از اینکه مرتکبان شناسایی، دستگیر، محاکمه و یا محکوم شوند یا خیر، فارغ از ملیت قربانی به صورت به موقع، منصفانه و متناسب باید صورت پذیرد و شامل خانواده نزدیک نیز می‌گردد. این غرامت هزینه‌ها برای آسیب فیزیکی و روحی مستقیم را شامل می‌شود. در خصوص قربانیان باید کمک و مساعدت پزشکی، روانشناسی، اجتماعی و مادی کوتاه و بلندمدت و در عین حال مشاوره و کمک حقوقی ارائه گردد، همچنین حریم خصوصی قربانیان و خانواده‌های آنان باید مورد حمایت واقع گردد.

دولت‌های مستقل مشترک‌المنافع نیز یک چارچوب حقوقی ایجاد نموده‌اند که با اینکه صرفاً بر حمایت از قربانیان اقدامات تروریستی تمرکز نمی‌جوید، در بردارنده مقرراتی است که نیاز برای تقویت و ارتقای حمایت از حقوق قربانیان را منعکس می‌نماید.^{۷۷} در چارچوب اتحادیه آفریقا نیز در ۸ جولای ۲۰۰۴ پروتکل الحاقی به کنوانسیون سازمان وحدت آفریقا در خصوص پیشگیری و مبارزه با تروریسم به تصویب رسید. طبق بند C پاراگراف یک ماده ۳ این پروتکل دولت‌های عضو موظف به «شناسایی، کشف، ضبط و مصادره هرگونه اموال و دارایی که به هدف ارتکاب عمل تروریستی استفاده یا اختصاص داده شده، هستند و باید مکانیزمی برای استفاده از چنین اموالی برای غرامت و جبران خسارت قربانیان اقدامات تروریستی و خانواده‌هایشان در نظر گرفته شود».

۶- حمایت‌های داخلی دولت‌ها از قربانیان تروریسم

توصیه‌ها و رهنمودها و نیز مفاد کنوانسیون‌های بین‌المللی در راستای حمایت از قربانیان تروریسم در نهایت باید توسط دولت‌ها اجرا گردند. این دولت‌ها هستند که می‌توانند با لحاظ نمودن این مقررات و توصیه‌ها در قوانین ملی خود و نیز ایجاد سازوکارهای حمایتی بر ایده

77. United Nations Office on Drugs and Crime Vienna, *The Criminal Justice Response to Support Victims of Acts of Terrorism* (Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime, November 2011), 12-16.

حمایت از قربانیان تروریسم جامعه عمل بپوشانند.

۶-۱- مسؤولیت دولت‌ها در قبال قربانیان تروریسم

یکی از گرایشات اصلی در حوزه حقوق بین‌الملل بشر این است که این حقوق باید خود را با سرعت با جهان در حال تحول تطبیق دهد، برخی از شدیدترین نقض‌های حقوق بشر امروزه از جانب شبکه‌های تروریستی یا بازیگران غیردولتی اتفاق می‌افتد. اگر حقوق بین‌الملل بشر بخواهد با سرعت تحولات همراه باشد در این صورت قربانیان اقدامات تروریستی باید به عنوان قربانیان نقض‌های شدید حقوق بین‌الملل بشر شناسایی شوند.^{۷۸}

در چارچوب مسؤولیت دولت‌ها ماده ۶ میثاق مدنی و سیاسی می‌تواند مبنای عامی برای وظیفه دولت‌ها در قبال حمایت از حق حیات افراد در داخل قلمرو و همین‌طور قربانیان غیرارادی از جانب دولت که اغلب هدف اقدامات تروریستی قرار می‌گیرند باشد. اولین تعهد و الزام هر دولت و یک عنصر مهم فلسفه وجودی هر دولت، حمایت از حیات و زندگی شهروندان و تمام اشخاصی است که در قلمرو آن و یا تحت صلاحیت وی قرار دارند.^{۷۹} حق بر حیات طبق ماده ۶ میثاق به عنوان حق بشری عالی و برتر، حقی غیر قابل تخطی در چارچوب پاراگراف دو ماده ۴ میثاق است. الزام و تعهد دولت طبق ماده ۶ میثاق فراتر از وظیفه خودداری و ممانعت از گرفتن عمدی و غیرقانونی حیات افراد به وسیله مقامات عمومی است. در واقع ماده ۶ دربردارنده تعهد مثبت دولت‌ها برای اتخاذ اقدامات و گام‌های مقتضی جهت محافظت از زندگی اشخاص تحت صلاحیشان است. نهادهای حقوق بشری منطقه‌ای نیز در خصوص این تعهد مثبت دولت‌ها رویه غنی را شکل داده‌اند. دیوان اروپایی حقوق بشر در پرونده‌هایی مانند رودریگز علیه هندوراس، عثمان علیه انگلستان، ال.سی.بی علیه انگلستان بر این موضوع تأکید نموده است.^{۸۰} اصول راهنمای شورای اروپا در خصوص حقوق بشر و جنگ علیه تروریسم در پاراگراف F مقدمه دربردارنده «وظیفه الزام‌آور و حتمی دولت‌ها برای حمایت از مردمانشان در برابر اقدامات تروریستی احتمالی است». کمیسیون میان‌آمریکایی در خصوص حقوق بشر نیز بر این موضوع تأکید دارد که «دولت حق و وظیفه

78. Emmerson, op.cit., 5.

79. Promotion and Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms While Countering Terrorism A/66/310, Para. 20/ 18 August 2011.

80. ECHR, Osman V. The United Kingdom; L.C.B. v. the United Kingdom Judgment of 9 June 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998 para, 36; IACTHR, Velasques Rodriguez V. Honduras, Para. 166.

تضمین امنیت برای همگان را دارد».^{۸۱}

البته این الزام را نمی‌توان به صورت کلی در برابر هر گروه تروریستی بر دولت بار نمود؛ چرا که آشکارا نتایج نامعقولی را به بار می‌آورد. بلکه این تعهد دارای شرایطی است. دیوان اروپایی حقوق بشر در پرونده عثمان علیه انگلستان وجود شرایطی برای احراز نقض این تعهد را لازم می‌داند. این نقض در صورتی است که مقامات صلاحیتدار می‌دانسته یا باید می‌دانسته‌اند که بنا به اقدامات جنایی یک شخص ثالث خطر و تهدید واقعی و قریب‌الوقوعی برای زندگی اشخاص معین یا گروهی از اشخاص داخل در صلاحیتش وجود دارد و آنها از اتخاذ اقداماتی که در حوزه اقتدارات قانونی و منابع و ظرفیت‌های موجود منطبق با تعهدات بین‌المللی‌شان بوده که به صورت عینی و معقول انتظار می‌رفته که برای اجتناب و پیشگیری از خطر اتخاذ شود قصور نموده باشند.^{۸۲}

یکی دیگر از ابعاد الزامات دولت در خصوص وظیفه مثبت برای مداخله در رابطه با حوادث تروریستی مهم و عواقب آن است. مقرر ماده ۶ میثاق به طور ضمنی دربردارنده این موضوع است که هرگونه عملیات امداد و نجات باید مبتنی بر یک برنامه اورژانسی و اضطراری عمومی بوده که به صورت دقیق طراحی و توسط مقامات صلاحیتدار آماده و تأیید شده باشد. دولت‌ها موظفند چنین عملیات‌هایی را به نحوی طراحی و اجرا نمایند که ریسک و خطر آسیب و صدمه را تا بیشترین حد ممکن به حداقل رسانند.^{۸۳} در جایی که مقامات دولتی از نیروی مرگبار و کشنده به صورت عمدی استفاده می‌کنند نه تنها خطر و تهدید نسبت به حیات شخص مظنون وجود دارد بلکه این خطر برای هر عابر و یا ناظر بی‌گناهی نیز وجود دارد. به خصوص زمانی که از سلاح گرم استفاده می‌شود. در یک پرونده مربوط به گروگان‌گیری تروریستی دیوان اروپایی حقوق بشر رأی داد که «هدف اولیه از عملیات نجات باید حمایت از زندگی و حیات در برابر خشونت غیرقانونی باشد»^{۸۴} از این رو عملیات‌های

81. "Report on Terrorism and Human Rights," Inter-American Commission on Human Rights (IACHR), Para. 107, Last modified October 22, 2002, <http://www.cidh.oas.org/Terrorism/Eng/Toc.htm>; See Also *Iacthr, Neira-Alegria Et Al. V. Peru*, Judgment Of 19 January 1995.

82. ECHR, *Osman V. The United Kingdom*, Paras. 115-116.

83. See Also ECHR, *Finogenov and Others V. Russian Federation*, Nos. 18299/03 and 27311/03, Paras. 243-262.

84. ECHR, *Isayeva V. Russia*, No. 57950/00, Para. 191; Also *Iacthr, Miguel Castro Castro Prison V. Peru*, Judgment Of 25 November 2006, Para. 228(D); and the Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials (Havana, 27 August To 7 September 1990), "Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials," United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, Accessed April, 2017,

مقابله با تروریسم که منتهی به مرگ و از دست رفتن حیات اشخاص گردد باید مشمول صلاحیت قضایی یا دیگر بررسی‌ها و تحقیقات مستقل گردد تا نه تنها تعیین شود که اقدامات مقامات دولتی قانونی بوده یا خیر بلکه مشخص شود که عملیات در کل و از جمله برنامه‌ریزی و کنترل آن به صورت مضیق متناسب بوده است یا خیر.^{۸۵} اهمیت توجه به این موضوع بدین خاطر است که اتخاذ سوءرفتارهای حقوق بشری در اقدامات مقابله با تروریسم از سوی مجمع عمومی سازمان ملل متحد به عنوان یکی از شرایط منتهی‌شونده به گسترش تروریسم شناسایی شده است.^{۸۶} مخبر ویژه این موضوع را مورد بررسی و توجه قرار داده که سوءاستفاده حقوق بشری دولت‌ها در مقابله با تهدید تروریسم یک ابزار تبلیغاتی پوپولیستی^{۸۷}

<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/UseOfForceAndFirearms.aspx>.

85. See ECHR, *Mccann V. the United Kingdom*, No. 18984/91, Paras. 150 and 205.

86. See General Assembly Resolution 60/288.

۸۷ نویسنده سرمقاله شماره سوم مجله دابق که توسط داعش منتشر می‌شود با انتقاد از سیاست‌های آمریکا چنین می‌نویسد: «آمریکا در ۷ آگوست ۲۰۱۴ یکبار دیگر تصمیم به حمله بر علیه دولت اسلامی (داعش) گرفت؛ اما اتفاقات زیادی وجود دارد که آمریکا و متحدانش به هنگام سخنرانی در باب حملات و نتایج آن با بی‌اعتنایی از کنار آنها می‌گذرند. آمریکا با حمایت اطلاعاتی، مشاوره‌ای و تسلیحاتی از ارتش مالکی، پیشمرگان و شوراهای جدید اقدام به مداخله در عراق می‌کند. زنان، کودکان و سالخورده‌گان زیادی در خلال سال‌هایی که این دولت، عراق را به اشغال مستقیم خویش درآورده بود، کشته شدند و سربازان آمریکایی زیر پرچم ارتش آمریکا و شرکت بلک‌واتر تعداد بی‌شماری از خانواده‌ها را اعدام و زنان را مورد تجاوز جنسی قرار دادند. خانواده‌های مسلمان زیادی تحت مفهوم گسترده «خسارت ناخواسته» (Collateral Damage) از بین رفتند؛ مفهومی که فقط آمریکا مجاز به استفاده از آن بود. حال اگر مجاهدین یک مرد مجرد را با چاقو بکشند (اشاره به سر بریدن جیمز فولی روزنامه‌نگار آمریکایی) بربریت و کشتن یک انسان بی‌گناه است، اما اگر آمریکا هزاران خانواده مسلمان را در سرتاسر جهان با ریختن موشک و گلوله بر سر آنها بکشد صرفاً یک خسارت ناخواسته است.»

“A Call to Hijrah,” *Dabiq* 3(3) (1435): 3.

و با درج تصاویری از حملات و بمباران شهرهای کشورهای اسلامی توسط هوایماهای آمریکایی بر ادعای خویش صحنه می‌گذارد.

“Shari’ Ah Alone Will Rule Africa,” *Dabiq* 8 (1436): 65-67.

و بنابراین با هدف بازگرداندن شکوه و عظمت برای اسلام و دفاع از مسلمانان و ایجاد جامعه‌ای آرمانی اقدامات خویش را توجیه می‌نماید. داعش در راستای عمل به وعده‌های خویش به کرات به درج تصاویری از ایجاد خدمات رفاهی، پزشکی و اجتماعی برای مسلمانان در سرزمین‌هایی که به اشغال در می‌آورد، می‌پردازد.

“The Failed Crusade,” *Dabiq* 4 (1435): 26-29.

در این زمینه کمیسیون سیاست بیرمنگام با استناد به پژوهش مرکز استیمپسون در خصوص توجه به پتانسیل ایجاد مقاومت و اثر معکوس استفاده از پهپادها در راستای مبارزه با تروریسم متذکر می‌شود، براساس این پژوهش کشتار و تلفات غیرنظامیان هرچند بسیار اندک باشد، کل جامعه را خشمگین نموده

و دستاویزی برای جذب نیرو جهت رسیدن به اهدافشان به دست تروریست‌ها داده است. نه تنها چنین اقداماتی به صورت بین‌المللی غیرقانونی است بلکه به میزان فوق‌العاده زیاد تهدید و خطر قربانیان تروریست آتی بالقوه را افزایش می‌دهد.^{۸۸}

در خصوص اقسام حمایت‌ها و طرق جبرانی که برعهده دولت‌ها قرار دارد اصول پایه و راهنمای حق بر اعاده و جبران برای نقض‌های شدید حقوق بین‌الملل بشر و نقض‌های جدی حقوق بشردوستانه سازمان ملل متحد موارد زیر را برشمرده است: حق بر اعاده^{۸۹}، پرداخت غرامت^{۹۰}، بازسازی و توانبخشی^{۹۱}، جلب رضایت^{۹۲}، تضمین عدم تکرار^{۹۳}. مسؤولیت اصلی دولت در زمینه حق بر جبران خسارت^{۹۴} است. از گذشته‌های بسیار دور در سال ۱۹۲۷ دیوان دائمی بین‌المللی دادگستری نیز در قضیه کارخانه کرزوف این موضوع را تأیید نموده است که هرگونه فعل یا ترک فعلی توسط مقامات دولتی که به عنوان یک عمل غیرقانونی طبق حقوق بین‌الملل عمومی تعریف شود منجر به مسؤولیت بین‌المللی خواهد شد و جبران خسارت برعهده دولت است.^{۹۵}

۲-۶- رویه داخلی دولت‌ها در حمایت از قربانیان تروریسم

با توجه به اینکه وظیفه اولیه برای حمایت از قربانیان تروریسم برعهده دولت‌ها قرار دارد، یکی از موضوعات مهم در این زمینه، حمایت و تضمین حقوق بزه‌دیدگان از جرم تروریسم، در قوانین داخلی است. دولت‌ها می‌بایست با در نظر گرفتن بودجه‌ای خاص و ایجاد صندوقی به عنوان تضمین ترمیم خسارات وارده به بزه‌دیدگان، حقوق بزه‌دیدگان را تأمین نمایند.^{۹۶}

و احساسات ضدآمریکایی را افزایش خواهد داد و تبدیل به ابزاری مؤثر و قوی برای جذب نیرو توسط سازمان‌های تروریستی خواهد شد.

LouisaB Rooke-Holland, *Overview of Military Drones Used by the UK Armed Forces* (London: House of Commons Library, 2015), 47.

88. Emmerson, op.cit., 6-7.

89. Restitution

90. Compensation

91. Rehabilitation

92. Satisfaction

93. Guarantees of Non - Repetition

94. RIGHT to Reparation

95. Permanent Court of International Justice, *Factory at Chorzów (Germany V. Poland)*, 26 July 1927, 21.

۹۶. جعفر کوشا، «حقوق قربانیان تروریسم، در تروریسم و دفاع مشروع از منظر اسلام و حقوق بین‌الملل» در مجموعه مقالات و سخنرانی‌های ارائه‌شده در همایش ۵ و ۶ دی ۱۳۸۰ (تهران: روزنامه رسمی، تابستان

خصوص جبران خسارت بزه‌دیدگان تروریسم، مدل‌های مختلفی در جهان وجود دارد. در واقع اقدامات دولت‌ها را در سه دسته کلی می‌توان طبقه‌بندی نمود: ۱- دسته‌ای از دولت‌ها قوانین داخلی و برنامه‌های خاصی را در زمینه بزه‌دیدگان تروریسم تصویب نموده‌اند. چنین قوانینی تقریباً مشابه جبران خسارت‌های آسیب‌دیدگان از جنگ (اعم از نظامیان و غیرنظامیان) می‌باشد. در چنین قوانینی بزه‌دیدگان غیرنظامی ناشی از تروریسم، به عنوان سربازان اجباری در نظر گرفته شده‌اند که ناخواسته بین گروه‌های تروریستی و دولت‌ها قرار گرفته‌اند. قوانین خاص مربوط به بزه‌دیدگان تروریسم در اکثر دولت‌ها همچون فرانسه، ایتالیا، یونان، اسپانیا، ترکیه و روسیه وجود دارد، اما نتایج آنها آشکارا متفاوت است. در حالی که در فرانسه و اسپانیا حمایت از بزه‌دیدگان تروریسم توسط مجموعه‌های اداری مجزا صورت می‌گیرد، در روسیه این موضوع توسط دادگاه‌های عمومی صورت می‌گیرد که صلاحیت تصمیم‌گیری درباره جبران خسارت را دارند. اکثر دولت‌هایی که در مورد بزه‌دیدگان تروریسم قوانین خاص دارند، در چهل سال اخیر از حملات وسیع تروریستی آسیب دیده‌اند؛ حملاتی که معمولاً از طرف جدایی‌طلبان یا از جانب تروریست‌های ایدئولوژیکی انجام گرفته و ریشه بومی داشته است. می‌توان به شماری از قوانین داخلی کشورها در این خصوص اشاره نمود: به قانون امدادسانی گروگان‌گیری (۱۹۸۰)، قانون پرداخت غرامت قربانیان تروریسم (۱۹۸۶)، قانون ارتقاس امنیت هوانوردی (۱۹۹۰)، قانون دادخواهی برای قربانیان تروریسم (۱۹۹۶)، قانون معافیت مالیاتی قربانیان تروریسم (۲۰۰۱)، قانون تثبیت سیستم و ایمنی حل و نقل هوایی (۲۰۰۱)^{۹۷} آمریکا اشاره نمود؛

۲- دسته دوم دولت‌هایی هستند که به طور خاص قوانینی در مورد بزه‌دیدگان تروریسم ندارند اما برنامه‌های حمایتی راجع به بزه‌دیدگان سایر جرایم، مانند سرقت، قتل عمد و شبه‌عمد وجود دارد که بزه‌دیدگان تروریسم هم مشمول همان حمایت‌های عام واقع می‌شوند که جمهوری اسلامی ایران در حال حاضر در این دسته قرار دارد؛^{۹۸}

۳- دسته دیگری از دولت‌ها، آنهایی هستند که یا تا به حال قوانین حمایتی از بزه‌دیدگان نداشته‌اند و یا این قوانین بسیار محدود بوده است و به دلایل مختلف هیچ برنامه حمایتی در مورد جبران خسارت بزه‌دیدگان را اجرا نکرده‌اند. این دلایل عبارتند از اعانه‌های عمومی

97. Michael Kilchling, *Victims of Terrorism an Overview on International Legislation on the Support and Compensation for Victims of Terrorist Threats* (Heidelberg: MAX PLANCK INSTITUTE, 2012), 14-15.

98. *Ibid.*, 14-15.

محدودی که برای جبران خسارت بزه‌دیدگان موجود است و بزه‌دیدگان تروریسم نیز می‌توانند از آن بهره‌مند شوند. و همین‌طور مسائل اجتماعی دیگر که نیازمند توجه و سرمایه‌گذاری بیشتر است متأسفانه اکثر دولت‌های جهان در این دسته قرار دارند.^{۹۹}

دولت‌هایی که جبران خسارت بزه‌دیدگان را مدنظر قرار داده‌اند، به دو روش عمل کرده‌اند. برخی از دولت‌ها گرایش به تأمین جبران خسارت کامل دارند (به‌طور خاص جبران خسارت برای درد و رنج) و دسته دیگری از دولت‌ها مشروعیتی اساسی در زمینه مؤسسات رفاه اجتماعی، تعاون عمومی و حمایت از بینوایان قائل شده‌اند، مؤسساتی که پاسخگوی بحران‌های اقتصادی، بحران‌های خاص روحی و دیگر نیازهای بزه‌دیدگان است. این مؤسسات در حقیقت به جای بزه‌کارانی که مرده‌اند، شناسایی نشده و یا قادر به پرداخت خسارت نیستند، حمایت از بزه‌دیدگان را انجام می‌دهند و کمک‌های این مؤسسات بیشتر در مورد بزه‌دیدگان تروریسم بین‌المللی است و وظیفه دولت‌ها در جبران خسارت بزه‌دیدگان را انجام می‌دهند. از طرف دیگر، شرایط پرداخت خسارت به بزه‌دیدگان نیز در دولت‌های مختلف متفاوت است. برخی از دولت‌ها خسارت بزه‌دیدگان را به صورت یکجا پرداخت می‌کنند؛ در حالی که برخی دیگر از دولت‌ها به صورت ماهانه یا سالانه به جبران خسارت می‌پردازند. ایتالیا شاخص‌ترین نمونه برای دولت‌های دسته دوم است. در این دولت بزه‌دیدگان و بستگان آنها بیشترین مبلغ را دریافت می‌کنند. سیستم جبران خسارت یونان ویژگی خاصی دارد. گرچه سطح پرداخت‌های مستقیم به بزه‌دیدگان کمتر از چیزی است که در ایتالیا جریان دارد ولی اعضای خانواده بزه‌دیده به ویژه اولاد او که عضو سرویس‌های خدمات عمومی دولتی باشند، برحسب اولویت‌های سرویس‌های خدمات عمومی دولت، از حق‌الزحمه خاصی برخوردار خواهند بود. به عنوان نمونه، در این کشور فرزندان بزه‌دیدگان از شانس بالاتری برای اشتغال برخوردارند. همچنین در ایتالیا، یونان و اسپانیا ذی‌نفع‌های جبران خسارت، از کاهش یا معافیت دائم مالیاتی برخوردارند.^{۱۰۰}

در زمینه اسناد و رهنمودهای تدوین‌شده داخلی دولت‌ها برای حمایت از قربانیان می‌توان به اسناد راهنمایی همچون «راهنمای مفهوم عملیات‌های حکومت مرکزی»^{۱۰۱} انگلستان

۹۹. محمود جلالی، «جهانی شدن تروریسم و راهکارهای حمایت مؤثر از بزه‌دیدگان آن»، پژوهشنامه حقوق

کیفری ۱ (۱۳۹۵)، ۷۶.

100. H.J Albrecht, M.Kilchling, "Victims of Terrorism Policies and Legislation in Europe an Overview on Victim Related Assistance and Support," 2005, 60, www.CouncilofEurope.int/tcj.

و ایرلند شمالی، «راهنمای استراتژیک کمک انسان‌دوستانه» (ظرفیت‌سازی برای مراقبت از افرادی که متأثر از وضعیت اضطراری هستند) ۲۰۱۱ انگلستان و ایرلند شمالی، «راهنمای کمک انسان‌دوستانه در وضعیت‌های اضطراری: راهنمای در خصوص تأسیس و ایجاد مراکز کمک انسان‌دوستانه» ۲۰۱۱ انگلستان و ایرلند شمالی، «راهنمای شناسایی مردم آسیب‌پذیر در بحران‌ها» (راهنمایی برای برنامه‌ریزان و حمایت‌کنندگان در وضعیت اضطراری) ۲۰۰۸ انگلستان و ایرلند شمالی، «راهنمای برنامه‌ریزی وضعیت اضطراری» (برنامه‌ریزی برای مدیریت مصدومان در حوادث بزرگ) ۲۰۱۱ انگلستان و ایرلند شمالی، «حقوق قربانیان جرم در پروسه محاکمه کیفری آلمان» و «دایرة‌المعارف برای قربانیان آلمان» اشاره نمود.

۳-۶- رویکرد دولت جمهوری اسلامی ایران در قبال حمایت از قربانیان تروریسم

در ایران نیز تعداد بی‌شماری حمله تروریستی صورت گرفته که تعداد زیادی از شهروندان ایرانی را قربانی نموده است. در شمار این حملات می‌توان به حمله تروریستی در مقر حزب جمهوری اسلامی ۷ تیر ۱۳۶۰ (کشته شدن ۷۰ تن از مقامات بلندپایه ایران از جمله شهید دکتر بهشتی)، شهریور ۱۳۶۰ (شهیدان رجایی و باهنر)، ترور اسدالله لاجوردی همراه با برادرش در شهریور ۱۳۷۷، بمب‌گذاری در خرداد ۱۳۷۳ در حرم امام رضا(ع)، حمله طالبان به کمک القاعده به شهر مزارشریف و کشتن ۱۱ روزنامه‌نگار و دیپلمات ایرانی به همراه هزاران شهروند افغان مرداد ۱۳۷۷، سلسله بمب‌گذاری‌های سال ۱۳۸۴ در اهواز، بمب‌گذاری‌های بهمن ۱۳۸۵ زاهدان (۱۸ کشته و بیش از ۳۰ زخمی)، بمب‌گذاری شیراز در سال ۱۳۸۷ در یک حسینیه (۱۴ کشته و ۲۰۰ زخمی)، ترور ۴ دانشمند هسته‌ای ایران بین دی ۱۳۸۸ تا دی ۱۳۹۰ و کشته شدن تعداد زیادی از مرزبانان در اقدامات تروریستی جندالله و جیش‌العدل در سال‌های گذشته و بسیاری حملات تروریستی دیگر اشاره نمود.

در خصوص رویکرد دولت ایران در قبال حمایت از قربانیان تروریسم می‌توان به ماده ۱۴ قانون آیین دادرسی کیفری جدید مصوب ۱۳۹۲ اشاره نمود که به حقوق بزه‌دیده یا قربانی جرم توجه دارد طبق این ماده شاکی می‌تواند جبران تمام ضرر و زیان‌های مادی و معنوی و منافع ممکن‌الحصول ناشی از جرم را مطالبه کند. طبق تبصره یک این ماده زیان معنوی عبارت از صدمات روحی یا هتک حیثیت و اعتبار شخصی، خانوادگی یا اجتماعی است. دادگاه می‌تواند علاوه بر صدور حکم به جبران خسارت مالی، به رفع زیان از طرق دیگر از قبیل الزام به عذرخواهی و درج حکم در جراید و امثال آن حکم نماید که در واقع یک حمایت عام از

قربانیان را فراهم می‌آورد و حسب مورد قربانیان تروریسم نیز می‌توانند به آن استناد جویند. اداره حقوقی دادگستری در نظریه ۷/۵۰۷۹ به تاریخ ۱۳۷۸/۱/۲۶، برای همه اشخاص حقیقی و حقوقی، به منزله زیان‌دیده از جرم (یا بزه‌دیده) حق اقامه دعوا به مثابه مدعی خصوصی شناخته است. «در صورتی که عمل متهم، جرم شناخته شود، کلیه متضررین از جرم (اعم از دولت و اشخاص) می‌توانند به تبع شکایت کیفری به عنوان مدعی خصوصی در دادگاه جزایی اقامه دعوا نمایند و دادگاه نسبت به ادعای آنان رسیدگی و حکم مقتضی صادر می‌نماید و عنوان مدعی خصوصی بر سازمان یا شرکت یا مؤسسه دولتی که متحمل ضرر و زیان شده است، صادق می‌باشد...» در «دستورالعمل و ضوابط اجرایی کمک و حمایت از بزه‌دیدگان (۱۳۸۸/۴/۳۱) وزیر دادگستری»، بزه‌دیده، فرد (شخص حقیقی) و کمک و حمایت، کمک و امداد مالی بلاعوض [محسوب می‌گردد] و اعطای آن منوط به تحقق شرایطی دانسته شده است. همچنین در حقوق ایران در مرحله تعقیب و تحقیق اختیاراتی برای بزه‌دیده در نظر گرفته شده است.^{۱۰۱} در عین حال نهادهای دولتی همچون بنیاد شهید نیز حسب مورد اقدامات حمایتی مختلفی از قربانیان تروریسم به عمل می‌آورند.

موضوع حمایت از قربانیان تروریسم که تا چند دهه قبل در چارچوب نظام دولت‌محورانه حقوق بین‌الملل، محلی از اعراب نداشت با تأثیر پذیرفتن از روند انسانی شدن حقوق بین‌الملل مورد توجه و اهتمام دولت‌ها، برخی از سازمان‌های جهانی و منطقه‌ای و نیز موضوع کار برخی سازمان‌های غیردولتی قرار گرفته است و سیر تکاملی خود را از حدود دو دهه قبل آغاز نموده است. از این رو در حال حاضر، حمایت از قربانیان تروریسم با توجه به تعهدات حقوق بشری و در راستای مبارزه مؤثر با تروریسم، هم حقی برای افراد است و هم تکلیفی برای دولت‌ها و نهادهای بین‌المللی. با توجه به آنچه در ابتدای مقاله به آن اشاره شد قربانیان تروریسم دو طیف اصلی دارند. قربانیان اقدامات تروریستی و قربانیان اقدامات ضدتروریستی!

توجه به این نکته مهم ضروری است که بسیاری از گروه‌های تروریستی تلفات و قربانیانی که در راستای اقدامات مبارزه با تروریسم صورت می‌گیرد را دستاویزی برای توجیه اقدامات خود قرار می‌دهند و قربانیان اینگونه اقدامات پتانسیل بالایی برای جذب به گروه‌های

۱۰۱. برای مطالعه بیشتر در این زمینه نک: عباس شیری، «رفتار کرامت‌مدار با بزه‌دیده: اعطای اختیار در مرحله تحقیق و تعقیب» در مجموعه مقالات تازه‌های علوم جنایی، زیر نظر دکتر علی‌حسین نجفی ابرنآبادی (تهران: انتشارات میزان، ۱۳۸۸)، ۴۶۳-۴۴۷.

تروریستی دارند.^{۱۰۲}

بنابراین با عنایت به توضیحات فوق باید دانست توجه و حمایت از قربانیان تروریسم باید شامل حال هر دو طیف قربانیان گردد و هرگونه رویکردی که حمایت را صرفاً شامل حال افرادی بداند که مستقیماً از اقدامات گروه‌های تروریستی متضرر شده باشند رویکردی ضعیف و ناقص خواهد بود. در پایان چند پیشنهاد می‌توان برای حمایت مؤثر از قربانیان تروریسم ارائه نمود. نخست، لزوم توجه به توصیه‌ها و رهنمودهای صادره و گنجاندن آنها در مقررات داخلی کشورها؛ دوم، گستره حمایت از قربانیان هر دو طیف را باید دربرگیرد؛ سوم، ایجاد سازمان‌های حمایتی از قربانیان که محلی برای گردهمایی آنان، بیان مشکلات و رسیدگی به مشکلاتشان باشد؛ چهارم، ایجاد صندوق‌هایی که از طریق آنان به بازماندگان غرامت پرداخت گردد؛ پنجم، آگاهی‌بخشی و مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد در راستای کمک‌رسانی و بهبود زندگی قربانیان تروریسم؛ ششم، حمایت جامع‌تر از قربانیان به نحوی که طیف وسیعی از اقدامات مادی و معنوی و قضایی را شامل گردد؛ هفتم، تنظیم و تصویب کنوانسیون‌های الزام‌آور در خصوص حمایت از قربانیان و علی‌الخصوص قربانیان تروریسم؛ و نهایتاً اصلاح ساختارهای بین‌المللی در راستای حمایت مؤثر از قربانیان.

نتیجه

حقوق بین‌الملل در ابتدا تحت تأثیر اندیشه‌های هوگو گروسیوس پای به عرصه وجود نهاد؛ گروسیوس گفتمان حاکمیت‌محور دارد. مفهوم دولت در آثار وی از جایگاه ویژه و مهمی برخوردار است. او دولت و حفظ منافع آن را غایت حقوق بین‌الملل می‌داند. در مقابل این

۱۰۲. نویسنده کتاب «ده روز در دولت اسلامی» خاطره قابل توجهی را در این زمینه نقل می‌کند: «در اوت ۲۰۰۷ برای نخستین بار با یکی از پیکارجویان داعش در منطقه جنگی الرمادی مرکز استان الانبار در عراق دیدار کردم. رامی، دانشجوی ۲۷ساله رشته تاریخ بود که به تروریست‌های داعش پیوسته بود، زیرا سربازان آمریکایی مادرش را به هنگام بازرسی خانه‌شان کشته بودند؛ درست پیش چشمان او. وقتی دید که با وجود این رنج و درد با تصمیمش به هیچ‌وجه موافق نیستم به تلخی در پاسخ پرسید «شما بودید، چه می‌کردید؟» وقتی در رفاه و صلح زندگی کنیم نگاه کردن از موضعی بالا به جنبش مقاومت و تروریسم بسیار آسان است. پرسید آیا تا به حال به این موضوع فکر کرده‌ام که در انسان چه می‌باید روی داده باشد که به عمل انتحاری دست بزند و خود را منفجر کند؟ وقتی سکوت من را دید، اضافه کرد: «از حمله به ما و تحقیر ما دست بردارید! گورتان را از کشورهای ما گم کنید! آن موقع القاعده خودبه‌خود از بین می‌رود». یورگن تودنهوفر، نگاهی از درون به داعش: ده روز در دولت اسلامی، ترجمه رحمان افشاری (تهران: انتشارات مهراندیش، ۱۳۹۵)، ۱۶-۱۵.

رویکرد و نگاه دولت‌محورانه به ساختار حقوق بین‌الملل اندیشه‌های امانوئل کانت قرار دارد. در اندیشه کانت انسان‌ها بالذات غایت هستند و فلسفه حاکمیت زمانی معنا دارد که انسان غایت آن باشد. تأثیرگذاری آموزه‌های کانت بر ساختارها و هنجارهای حقوق بین‌الملل تعبیر به انسانی شدن حقوق بین‌الملل می‌شود. منظور از انسانی شدن حقوق بین‌الملل، توجه به ملاحظات انسانی در روابط بین دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی است. گفتمان اخلاق‌محور کانت با مدنظر قرار دادن انسان به عنوان غایت خویش پس از تأثیرگذاری در تدوین اهداف و اصول سازمان ملل متحد و نیز اعلامیه جهانی حقوق بشر، نسل‌های مختلف حقوق بشر و اسناد حقوق بشری مختلف را ثمر داد و سبب تغییر نگرش و تحول در جایگاه فرد در نظام حقوق بین‌الملل گردید. روند انسانی شدن ریشه‌دار در آموزه‌های اخلاقی کانت، حوزه‌های مختلف حقوق بین‌الملل از حقوق مخاصمات گرفته تا حقوق معاهدات، مسؤولیت بین‌المللی، تابعان و منابع حقوق بین‌الملل را تحت تأثیر خود قرار داده است. حوزه حقوق جنگ و حقوق بین‌الملل کیفری با گسترش دامنه افراد مورد حمایت، تا محدودسازی ابزارها و شیوه‌های جنگی و متعاقب آن جرم‌انگاری نقض‌های حقوق بشردوستانه و ایجاد دادگاه‌های ویژه برای رسیدگی به این جنایات و نهایتاً تشکیل یک دادگاه کیفری دائمی و مهم‌تر از آن کوبیدن آخرین میخ بر تابوت بی‌کیفری به وسیله لغو مصونیت سران تأثیر زیادی از این روند پویا پذیرفته‌اند.

به طور تاریخی نظام‌های عدالت قضایی عمدتاً بر دستگیری و محاکمه و مجازات مرتکبان جرم متمرکز بوده‌اند؛ در حالی که نقش قربانیان جرایم اغلب محدود به شهادت دادن شده یا به طور کلی به دست فراموشی سپرده شده است. در عین حال با توجه به غلبه گفتمان دولت‌محور بر نظام حقوق بین‌الملل در ابتدای قرن گذشته توجه چندانی به حمایت از افراد به عنوان قربانیان جرایم وجود نداشت. اما در پرتو روند انسانی شدن حقوق بین‌الملل و اعتلای جایگاه فرد در نظام حقوق بین‌الملل، اتخاذ اعلامیه مجمع عمومی سازمان ملل متحد در سال ۱۹۸۵ با عنوان «اعلامیه اصول پایه و بنیادین دادخواهی برای قربانیان جرم و سوءاستفاده از قدرت» که دربردارنده بیست و یک اقدام پیشنهادی با هدف تضمین دسترسی به محاکمه منصفانه و عادلانه و نیز تضمین جبران و اعاده، پرداخت غرامت و مساعدت و کمک اجتماعی برای قربانیان بود، تبدیل به سرآغازی برای تغییر نگرش‌ها و نقطه عطف مهمی برای تغییر در رویکرد موجود و ایجاد رویکرد نوینی محسوب می‌شود که در آن پاسخ‌ها و واکنش‌های عدالت کیفری بیشتر قربانی‌محور باشند. پس از آن به مرور زمان و طی یک

روند تکاملی در سطح بین‌المللی و منطقه‌ای اسنادی نظیر اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری، کنوانسیون اروپایی پرداخت غرامت به بزه‌دیدگان جرایم خشونت‌بار، کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با جرایم سازمان‌یافته فراملی و کنوانسیون مبارزه با فساد تا حدودی به موضوع حمایت از قربانیان توجه نمودند. در عین حال بیانیه‌های متعدد بین‌المللی نیز وظیفه دولت‌ها در قبال ارائه جبران و غرامت به قربانیان نقض حقوق بشر و تخلف از حقوق بشردوستانه بین‌المللی را تصدیق کردند.

حمایت از قربانیان جرایم و به طور خاص قربانیان تروریسم از یکی دو دهه قبل مورد توجه سازمان‌های بین‌المللی قرار گرفته و در حال حاضر هنجارها و ساختارهای حقوق بین‌الملل برخی حقوق را برای این دسته قربانیان قائلند. در سال‌های اخیر موضوع توجه به قربانیان تروریسم در ارکان اصلی و فرعی مختلف سازمان ملل متحد از جمله مجمع عمومی و شورای امنیت کم و بیش مورد توجه واقع شده است. استراتژی مقابله با تروریسم سازمان ملل متحد مبنای بنیانی برای اقدامات و کارهای سازمان ملل متحد در خصوص قربانیان تروریسم را تشکیل می‌دهد. همچنین محاکم بین‌المللی نیز پیش از گذشته به موضوع حمایت از قربانیان توجه نشان می‌دهند.

در حال حاضر بر اساس موازین حقوق بشری، دولت‌ها وظیفه دارند از قربانیان جرم از جمله جرایم تروریستی حمایت و به آنها کمک کنند، در واقع مسؤولیت اصلی حمایت از قربانیان تروریسم بر دوش دولت‌ها نهاده شده اما به نظر می‌رسد تلاش‌های انجام‌شده کافی به نظر نمی‌رسد. در واقع اسناد بین‌المللی موجود با توجه به اینکه عمدتاً در زمره حقوق نرم قرار دارند در عمل کارایی لازم را نداشته و هنوز تعداد قابل توجهی از دولت‌ها به دلایل گوناگون مفاد اسناد را به صورت کامل وارد حیطه کاربردی اصول راهبردی خود ننموده‌اند و در حیطه قضایی و اجرایی نتوانسته‌اند از بزه‌دیده حمایت کاملی به عمل آورند. در عین حال تلاش‌های صورت‌گرفته در خصوص حمایت از قربانیان تروریسم عمدتاً معطوف به قربانیان مستقیم جنایات تروریستی است، این در حالی است که نظر به اهمیت توجه به هر دو طیف قربانیان تروریسم از منظر حقوق بشر و نیز مبارزه مؤثر با تروریسم در این خصوص نیز باید به دنبال تغییر رویکرد بود. حمایت از قربانیان تروریسم، چه آنها که مستقیماً از عملیات‌ها و اقدامات تروریستی آسیب دیده‌اند و چه آنها که از اقدامات ضدتروریستی و مقابله با تروریسم متضرر و آسیب دیده‌اند از مهم‌ترین موضوعات در راستای مقابله مؤثر با تروریسم است، چرا که بی‌توجهی به این موضوع راه را برای خیزش مجدد ایدئولوژی‌های مروج و طرفدار

خسونت می‌گشاید. از این رو علاوه بر اینکه باید بر گستره اقدامات حمایتی از قربانیان تروریسم افزود، محتوای حقوق نرم اسناد بین‌المللی باید در قالب کنوانسیون‌های الزام‌آور درآمده و کشورها تشویق به اهتمام و توجه بیشتر به این مقوله گردند.

فهرست منابع

الف. منابع فارسی

- اسدی، لیلآسادات. «حفظ امنیت و هویت بزه‌دیدگان و گواهان در دادرسی‌های بین‌المللی» در مجموعه مقالات تازه‌های علوم جنایی، زیر نظر دکتر علی‌حسین نجفی ابرندآبادی، ۱۵-۴۵. تهران: انتشارات میزان، ۱۳۸۸.
- اسدی، لیلآسادات. «دادگاه ویژه سیرالتون؛ تحولی در حمایت از بزه‌دیده» در مجموعه مقالات حقوق کیفری بین‌المللی فرایند، نظریه‌ها و چشم‌اندازها، زیر نظر دکتر نسرين مهرا، ۶۷۴. تهران: انتشارات میزان، پاییز ۱۳۹۰.
- اسدی، لیلآسادات. حقوق بزه‌دیده در دادرسی‌های کیفری بین‌المللی. چاپ نخست. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۱.
- اکبری رودپشتی، عظیم. «آثار متقابل صلح بین‌المللی و حقوق بشر در پرتو اندیشه‌های کانت». پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، تهران: دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۹۱.
- تسون، فرناندو. فلسفه حقوق بین‌الملل. چاپ اول. ترجمه محسن مجبی. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۸۸.
- تودنهوفر، یورگن. نگاهی از درون به داعش: ده روز در دولت اسلامی. ترجمه رحمان افشاری. تهران: انتشارات مهراندیش، ۱۳۹۴.
- جلالی، محمود، و زینب‌سادات موسوی. «جهانی شدن تروریسم و راهکارهای حمایت مؤثر از بزه‌دیدگان آن». پژوهشنامه حقوق کیفری ۱ (۱۳۹۵): ۷۳-۹۹.
- رایجیان اصلی، مهرداد. «تحول حقوق جهانی بزه‌دیدگان بر پایه اصل همترازی حقوق بزه‌دیده و متهم در بستر دادرسی عادلانه». مجله حقوقی دادگستری ۵۶ و ۵۷ (۱۳۸۵): ۱۸۴-۱۳۷.
- رایجیان اصلی، مهرداد. بزه‌دیده‌شناسی حمایتی. چاپ دوم. تهران: نشر دادگستر، پاییز ۱۳۹۰.
- رنجبریان، امیرحسین. «پویایی حقوق بین‌الملل و پایایی شکنجه». فصلنامه حقوق دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران ۱ (۱۳۸۷): ۲۴۸-۲۰۵.
- زمانی، سیدقاسم، امیرساعت وکیل و پوریا عسکری. نهادها و سازوکارهای منطقه‌ای حمایت از حقوق بشر. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۸۶.
- شریعت‌باقری، محمدجواد، مترجم. اسناد دیوان کیفری بین‌المللی. چاپ دوم. تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۹۰.
- شیری، عباس. «رفتار کرامت‌مدار با بزه‌دیده؛ اعطای اختیار در مرحله تحقیق و تعقیب» در مجموعه مقالات تازه‌های علوم جنایی، زیر نظر دکتر علی‌حسین نجفی ابرندآبادی، ۴۶۳-۴۴۷. تهران: انتشارات میزان، ۱۳۸۸.
- عالم، عبدالرحمن. تاریخ فلسفه سیاسی غرب (عصر جدید و سده نوزدهم). چاپ یازدهم. تهران: مرکز

- چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه. ۱۳۸۷.
- عبداللهی، اسماعیل. *درس‌هایی از فلسفه کیفری درآمدی بر مسؤلیت کیفری بدون تقصیر در نظام‌های حقوقی ایران و انگلستان*. چاپ اول. تهران: انتشارات خرسندی، ۱۳۸۹.
- غلامی، حسین. *عدالت ترمیمی*. چاپ دوم. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۰.
- کوشا، جعفر. «حقوق قربانیان تروریسم» در *تروریسم و دفاع مشروع از منظر اسلام و حقوق بین‌الملل*، مجموعه مقالات و سخنرانی‌های ارائه‌شده در همایش ۵ و ۶ دی ۱۳۸۰، ۶۰ تهران: روزنامه رسمی، تابستان ۱۳۸۱.
- کیتی شیایزری، کریانگ ساک. *حقوق بین‌المللی کیفری*. ترجمه بهنام یوسفیان و محمد اسماعیلی. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۳.
- موحد، محمدعلی. *در هوای حق و عدالت*. تهران: نشر کارنامه، ۱۳۸۱.
- نمامیان، پیمان. *واکنش‌های عدالت کیفری به تروریسم*. تهران: نشر میزان، زمستان ۱۳۹۰.
- الهبوی نظری، حمید. *رویکرد انسانی در آرای دیوان بین‌المللی دادگستری*. تهران: نشر دادگستر، ۱۳۸۹.

ب. منابع انگلیسی

- “A Call to Hijrah.” *Dabiq* 3(3) (1435): 3.
- “Shari’ Ah Alone Will Rule Africa.” *Dabiq* 8 (1436): 65-67.
- “The Failed Crusade.” *Dabiq* 4 (1435): 26-29.
- Albrecht, H.J., Kilchling, M. “Victims of Terrorism Policies and Legislation in Europe an Overview on Victim Related Assistance and Support.” *Max Planck Institute for Foreign and International Criminal Law* (2005). https://www.mpicc.de/files/pdf1/fa_albkilch.pdf.
- Amnesty International. *Will I Be Next? Us Drone Strikes in Pakistan*. London: Amnesty International Publication, 2013.
- Birch, Marion, Gay Lee and Tomasz Pierscionek. *Drones: The Physical and Psychological Implications of a Global Theatre of War*. London: Medact, 2012.
- Brooke-Holland, Louisa. *Overview of Military Drones Used by the UK Armed Forces*. London: House of Commons Library, 2015.
- Byman, Daniel. *Al Qaeda, The Islamic State, and the Global Jihadist Movement: What Everyone Needs to Know*. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Covell, Charles. *Kant and the Law of Peace: a Study in the Philosophy of International Law and International Relations*. London: Palgrave Macmillan, 1998.
- ECOSOC Resolution 1989/57 Of 24 May 1989.
- ECOSOC Resolution 1998/21 Of 28 July 1998.
- Emmerson, Ben. “Report of the Special Rapporteur on the Promotion and Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms While Countering Terrorism”. A/HRC/20/144, June 2012.
- European Council Directive 2004/80/EC Of 29 April 2004 Relating to Compensation for Victims of Crime (2004 European Council Directive).
- European Council Framework Decision 2001/220/JHA of 15 March 2001 on the Standing of Victims in Criminal Proceedings (2001 European Council Framework

Decision).

European Court of Human Rights, Judgement of Mccann V. the United Kingdom, Reports of Judgments and Decisions No. 18984/91, May 4, 2001.

European Court of Human Rights, Judgment of Osman V. The United Kingdom, Reports of Judgments and Decisions, October 28, 1998.

Gorman, Robert F., Edward S. Mihalkanin. *Historical Dictionaries of International Organizations*. 2nd Edition. Lanham-Seabrook: The Scarecrow Press, 2007.

Hans-Jorg, Albrecht. *Terrorism, Victimization and Compensation of Victims of Terrorism*. Beijing, 2012.

IHL. "Rule 97. Human Shields." https://ihl-databases.icrc.org/Customary-IHL/Eng/Docs/V1_Rul_Rule97.

Institute for Economics and Peace, Global Terrorism Index, 2015.

InterAmerican Commission on Human Rights. "Home." Accessed May 23, 2017. www.Cidh.Oas.org

Inter-American Court of Human Rights, Velasques Rodriguez V. Honduras Reports of Judgments and Decisions, Judgment of July 21, 1989.

Judgment of Permanent Court of International Justice, Factory at Chorzów (Germany V. Poland), July 26, 1927.

Kilchling, Michael. *Victims of Terrorism an Overview on International Legislation on the Support and Compensation for Victims of Terrorist Threats*. Heidelberg: MAX PLANCK INSTITUTE, 2012.

Kohen, Marcelo. *International Law and the Quest for Its Implementation*. Leiden: Brill, 2010.

L.C.B. V. The United Kingdom Judgment of 9 June 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998.

Meron, Theodor. *The Humanization of International Law*. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2006.

Michael Boyle, "The Costs and Consequences of Drone Warfare." *International Affairs* 89(1) (2013): 1-29. <https://www.Law.Upenn.Edu/Live/Files/1984-Costs-And-Consequences-Of-Dronewarfare>.

Penn Law. "Home." Accessed April 25, 2017. www.Law.Upenn.edu/

Reisman, W.M. "Sovereignty and Human Right in Contemporary International Law." *American Journal of International Law* 84 (1990): 866-876.

Schmitt, Michael N. *Counter-Terrorism and the Use of Force in International Law*. Garmisch-Partenkirchen: Marshall Center Papers, 2011.

Schneewind, J.B. *Moral Philosophy from Montaigne to Kant*. New York: Cambridge University Press, 2003.

Stanford Clinic. *Living Under Drones: Death, Injury, and Trauma to Civilians from Us Drone Practices in Pakistan*. Stanford: Stanford Law School, 2012.

Trindade, Cancadoa.A. *International Law for Humankind toward a New Jus Gentium*. Boston: Nijhoff, 2010.

Tuck, Richard. *The Right of War and Peace: Political thought and International Order from Grotius to Kant*. Oxford: Oxford University Press, 2002.

UNHCR, Syrian Regional Refugee Response Inter-Agency Information Sharing Portal, 2015.

UNHCR. "Situations." Accessed March 25, 2017. www.Data.Unhcr.org

Union Of International Associations. "Home." Accessed June 18, 2017. www.Uia.org

United Nation Victims of Terrorism Support Portal. "Solidarity with victims of Terrorism." <http://www.un.org/victimsofterrorism/en>

United Nations General Assembly Resolution 49/60, 1994.

United Nations General Assembly Resolution 51/210, 1996.

United Nations General Assembly Resolution 60/147, 2005.

United Nations General Assembly Resolution 60/825, A/RES/60/825

United Nations General Assembly Resolution 64/168A/RES/64/168/2009.

United Nations General Assembly Resolution A/RES/40/34/1985.

United Nations General Assembly Resolution A/RES/60/288, 2006.

United Nations Office on Drugs and Crime Vienna, The Criminal Justice Response to Support Victims of Acts of Terrorism, November 2011.

United Nations Office on Drugs and Crime, Good Practices in Supporting Victims of Terrorism within the Criminal Justice Framework, United Nations Office, 2015.

United Nations Security Council Resolution 2129, S/Res/2129/2013.

Victim Support Europe. "Home." Accessed May 13, 2017 www.victimsupport.eu.

ABSTRACTS

Protection of Terrorism Victims in the Light of Humanization Process of International Law

Dr. Hossein Sharifi Tarazkouhi

Associate Professor of International & Public Law Group, Law & Political Science Faculty
of Islamic Azad University Science and Research Branch, Tehran,

Email: hsharifit@yahoo.com

&

Fatemeh Fathpour

Ph.D. Candidate of International Law, Shahid Beheshti University,

Email: ffathpour@yahoo.com

Development and transformation of international norms and structures is being affected by two general approaches of state-centric and human-centric toward international law. Humanization process of international law which is rooted in Kant's moral teachings and resulted in changing of attitude to individual's place in the system of international law has also impact on the field of terrorism and its victims.

This process began with adoption of the declaration of the United Nations general assembly in 1985 and then has been continuing in various instruments in the global and regional levels. At the same time, in addition to the norms, the structures of international law are affected by this process.

Overall, however, this turning towards moral and material support of victims of terrorism is quite competent and worthy of praise but it seems that these efforts are not enough.

In addition to increasing the range of supporting measures, the content of international soft law documents must be incorporated in international binding conventions. Yet support of victims of terrorism is in need of reforms in the structures of international law.

Keywords: Terrorism, Victims of Terrorism, Protection of Victims, Terrorist Acts, Countering Terrorism.

Journal of **CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY**

VOL. V, No. 1

2017-1

- **Protection of Terrorism Victims in the Light of Humanization Process of International Law**
Dr. Hossein Sharifi Tarazkouhi & Fatemeh Fathpour
- **The Survey of Yezidis' Genocide by ISIS in Iraq**
Dr. Mortaza Javanmardisaheb & Mohammad Bagher Rastegar Mahjanabadi
- **Free Will as the Foundation of Criminal Responsibility in the Debate between Compatibilism and Incompatibilism**
Dr. Rahim Nobahar & Mohammadreza Khatteshab
- **Criminological Study the Impact of Major Depressive Disorder on Attitudes toward Drugs**
Gholamhosein Karimi kohaki & Mehri Zamanzadeh Behbahani
- **The Legal Coherence in International Criminal Law (According to the Multiplicity of Institutions and Origins)**
Dr. Alireza Bagheri Abyaneh
- **Concept of Victim in International Criminal Law**
Dr. Seyed Ebrahim Hosseini & Dr. Seyed Ghasem Zamani

S. D. I. L.

The S.D. Institute of Law

Research & Study